

UNIVERZITA KARLOVA

Filozofická fakulta

Ústav české literatury a komparatistiky

Bakalářská práce

Alžběta Ludmila Háková

Venkovské povídky Karoliny Světlé: cyklus *Prostá mysl*

Rural Short Stories Of Karolina Světlá: Cycle *Prostá mysl*

Vedoucí bakalářské práce: doc. PhDr. Václav Vaněk, CSc.

2024

Poděkování

Děkuji Honzovi Rusovi za neoblomnou důvěru, kterou do mé práce a studia vkládal.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

Podpis:

Alžběta Ludmila Háková

V dne

Abstrakt

Bakalářská práce se věnuje pozdním povídkám Karoliny Světlé a zaměřuje se konkrétně na cyklus povídek *Prostá mysl*. V rámci povídek obsahuje jednak na jejich stručné představení, ale především charakteristiky jednotlivých hlavních postav. Na začátku přináší stručný výběrový přehled badatelů, kteří se zaměřují na venkovskou prózu Karoliny Světlé. Poté představuje samotný povídkový cyklus *Prostá mysl* a jeho jednotlivé postavy, které blíže charakterizuje. Cílem práce je zachytit celkový pohled na protagonisty, zvláště pak na jejich proměny v chování a charakteru. V závěru práce je alespoň částečná snaha o syntézu postav z celého cyklu.

Klíčová slova: Karolina Světlá, povídky, charakteristika postav, venkovská tematika, druhá polovina 19. století

Abstrakt anglicky

The bachelor's thesis focuses on the late short stories of Karolina Světlá and specifically examines the cycle of stories titled *Prostá mysl*. It includes a brief introduction to the stories, but primarily it characterizes the individual main characters. At the beginning, it provides a concise selection of researchers who focus on the rural prose of Karolina Světlá. It then presents the short story cycle *Prostá mysl* itself and characterizes its individual figures in more detail. The aim of the thesis is to capture an overall view of the protagonists, especially regarding their transformations in behavior and character. In the conclusion, there is at least a partial effort to synthesize the characters from the entire cycle.

Key words: Karolina Světlá, stories, characteristic of the characters, rural topic, 2nd half of the 19th century

Obsah

Obsah	5
1. Úvod.....	6
2. Postava jako literárněvědná kategorie	7
3. Karolina Světlá	8
3.1. Život a dílo s ohledem na cyklus Prostá mysl	8
3.2. Kritický a literárněhistorický ohlas povídek cyklu Prostá mysl	9
3.3. Dosavadní odborná reflexe díla Světlé, zaměřeného na venkovskou prózu.....	10
4. Povídky cyklu Prostá mysl	14
4.1. Vymezení cyklu Prostá mysl	14
4.2. Představení cyklu Prostá mysl	15
4.3. Charakteristiky protagonistů.....	21
4.3.1. Josefů Josef	21
4.3.2. Kterak se dohodli	25
4.3.3. Černá divizna	27
4.3.4. Za starých časů.....	32
4.3.5. Větrně.....	36
4.3.6. Blázínek	40
4.3.7. Divousové	45
5. Závěr	49
LITERATURA	54

1. Úvod

Karolína Světlá během svého života vydala několik desítek prozaických textů, kterým se před touto prací z různých hledisek věnovali již mnozí autoři. O jejich studiích se zaměřením na venkovskou tematiku se podrobněji zmíníme ve třetí kapitole bakalářské práce. Zde chceme pouze uvést, že z těch, kdo se spisovatelčiným dílem zabývali komplexně, jsme se opřeli především o novější monografie (Řepková, Špičák, Říha), zatímco starší práce, jakkoli záslužné (Teréza Nováková, Leander Čech) reflektujeme už spíše jen jako dobové dokumenty.

Práce se zaměřuje pouze na spisovatelčiny pozdní ještědské povídky, a to konkrétně na ty, které vytvořily volný cyklus *Prostá mysl*. Tyto povídky se od ostatních odlišují v pohledu na postavy a na prostředí, ve kterém se děj odehrává. Narozdíl od dřívějších povídek se v nich Světlá víc věnuje vnitřním stavům a psychickým procesům postav, jejich ideovému a citovému vývoji a mravním otázkám, se kterými jsou v průběhu dění konfrontovány. Z tohoto důvodu jsme se rozhodli v rámci charakteristiky těchto postav sledovat způsob jejich uvedení v textu, ale také jejich myšlenkový svět, a především jejich morální zásady, včetně toho, jak a čím byly motivovány, jejich praktické jednání (nakolik je s deklarovanými zásadami v souladu či naopak v rozporu) a důsledky, jaké měly jejich činy v okolním světě (stabilita, příp. dynamická proměnlivost ústředních i vedlejších postav).

2. Postava jako literárněvědná kategorie

Přehled aktuálních způsobů teoretické reflexe postavy v literárním díle podávají ve svých pracích aktuálně Bohumil Fořt v monografii *Literární postava. Vývoj a aspekty naratologických zkoumání* (2008) a Tomáš Kubíček v kapitole Postava kolektivní příručky *Naratologie. Strukturální analýza vyprávění* (2013). Oba nejprve obsáhle komentují obecnější teoretické koncepty: Fořt si v chronologickém přehledu všímá konceptualizace postavy u jednotlivých osobností narativní teorie (Forster, Todorov, Balová, Chatman, Genette), Kubíček se soustřeďuje např. na trojdimenzionální charakteristiku postavy u Jamese Phelana (syntetická, mimetická a tematická dimenze postavy).

V závěru své práce však oba dospívají ke kategorizaci, která je prakticky využitelná při charakteristice konkrétních textů. Takto zdůrazňují přínos E. M. Forstera, který spočívá v dělení postav na ploché (*flat*), které jsou konstruovány okolo jediné myšlenky či vlastnosti, a plastické (kulaté, *round*), které mají více vlastností a mohou překvapovat. Oba také zmiňují rozlišení postav-definic (beze zbytku vysvětlitelných, explicitních, plně v textu determinovaných) a postav-hypotéz (jen zčásti vysvětlitelných, neúplně determinovaných), které provedla Daniela Hodrová. Zvláště Kubíček dále připomíná i tradičnější způsoby klasifikace literárních postav, jejich dělení na „hlavní“ a „vedlejší“, „statické“ a „dynamické“, „jednoduché“ a „komplexní“, „kladné“ a „záporné“. Oba teoretikové si také všímají způsobu charakterizace postavy, resp. její konstrukce v textu, a rozlišují mezi její přímou definicí a nepřímou prezentací. Mezi nástroji nepřímé charakterizace postavy uvádějí především to, jak se projevuje ve svém jednání, její promluvy, její vnější vzhled, dále jméno, sociální zařazení, prostředí, v němž se nachází, a její vztah k jiným postavám fikčního světa. Všechny těchto podnětů jsme využívali při charakteristikách jednotlivých postav a k některým z nich se souhrnně vrátíme v závěru práce.

3. Karolina Světlá

3.1. Život a dílo s ohledem na cyklus *Prostá mysl*

Karolina Světlá (1830–1899), vlastním jménem Johanna Nepomucena Mužáková (roz. Rottová) se jak známo s Ještědem a jeho okolím seznámila prostřednictvím svého muže Petra Mužáka (1821–1892), který se narodil ve Světlé pod Ještědem. Sama Světlá navštívila Podještědí poprvé v roce 1853 a do této krajiny jezdila až do roku 1887. Povídkový cyklus *Prostá mysl*, který se v kulisách Podještědí odehrává, vycházel přitom právě až od roku 1887. Světlá ale před touto svou poslední prací z Podještědska publikovala povídky a romány po celou dobu svých návštěv venkova. Na Ještědsku se prostřednictvím svých příbuzných seznamovala s místními obyvateli a sbírala od nich příběhy, které následně využívala při tvorbě svých děl. V těchto textech zaznamenávala vedle ústně předávaných příběhů také místní zvyky a tradice a v neposlední řadě povahové rysy místních obyvatel.

Ve starších ještědských prózách kladla při vyprávění důraz na popisy míst, kde její protagonisté žijí, dále také na zvyky, které mezi nimi panují, a na tradice, jimiž se od městského života liší. Tyto charakteristiky platí v nejvyšší míře pro pětici románů z Podještědí, které jsou považovány za její vrcholná díla (*Vesnický román*, *Kříž u potoka*, *Kantůrčice*,¹ *Frantina*, *Nemodlenec*).

Postupně se však spisovatelčina pozornost zaměřuje k detailnějším charakteristikám vystupujících postav. Nejdříve sleduje jejich chování a osvětluje čtenáři, nakolik odpovídají či se vymykají zvyklostem světa, v němž žijí. Její pozdní venkovská próza, do které spadá i cyklus *Prostá mysl*, se pak již primárně zaměřuje na postavy a svět okolo nich se někdy stává jen kulisou. Nesnaží se tedy čtenářům představovat specifika prostředí, do kterého protagonisty zasazuje, a jejich zvyky připomíná pouze ve chvíli, kdy jim některá z postav odporuje, jako například v povídce Divousové, kdy si hrdinka bere vlastního bratrance a Světlá dává jasně najevo, že toto chování z místních norem vybočuje.² U postav se pak soustřeďuje na jejich

¹ *Kantůrčice* bývá mezi „ještědské romány“ zařazována, ačkoli se námětem i rozsahem jedná spíše o novelu; právě v ní však autorčin zájem o lidové zvyky a tradice vystupuje zvlášť výrazně.

² „Stará Roháčová např. byla se za svého vlastního bratrance provdala, což před půlstoletím se ještě nebralo na tak lehkou váhu jako teď, nýbrž bylo právě od těch nejrozumnějších a nejrozsafnějších lidí považováno za skutek přímo rouhavý [...]“ (Světlá 1900, 194).

morálně volní vlastnosti, popisuje, jaký vliv na ně mají výchova, okolní prostředí, další postavy, životní zvraty a morální zásady.

V práci jsme se soustředili právě na ještědské prózy z autorčina posledního tvůrčího období, mj. proto, že jim byla dosud věnována nejmenší odborná pozornost. Vedle nich však v závěru svého života Světlá (především časopisecky) publikovala další beletristické texty, a zejména vzpomínkové a publicistické stati různého zaměření; v některých dokonce vstupovala i do aktuálních literárních sporů.³ Tyto texty jsme už ponechali stranou.

3.2. Kritický a literárněhistorický ohlas povídek cyklu *Prostá mysl*

I když se jednalo o pozdní texty spisovatelky již zavedené, které navíc obraz její tvorby nijak významně neproměňovaly, a i když nebývá zvykem kriticky reagovat na jednotlivé povídky, přesto je s podivem, že pozdním textům Světlé, jimiž se navíc uzavírá její zájem o ještědské prostředí, nebyla v době jejich vzniku věnována takřka žádná kritická pozornost – a to ani po vydání v souboru spisovatelčina Díla.

Absence konkrétněji zaměřených studií nás vedla k hledání alespoň rámcové orientace v monografických pracích, jež byly věnovány celku spisovatelčina díla.

³ Viz např. cyklus Dopisy Kateřiny Kroužilkové, v nichž ve stylizaci do prosté venkovanky odsoudila pojetí venkova v Zolově románu *Země* (srov. k tomu Michal Charypar: V zájmu širší i užší vlasti. Literární cenzura v éře měšťanského liberalismu a modernismu, in *V obecném zájmu* I, Academia: Praha 2015, s. 497).

3.3. Dosavadní odborná reflexe díla Světlé, zaměřeného na venkovskou prózu

I když se jednalo o pozdní texty spisovatelky již zavedené, které navíc obraz její tvorby nijak významně neproměňovaly, a i když nebývá zvykem kriticky reagovat na jednotlivé povídky, přesto je s podivem, že pozdním textům Světlé, jimiž se navíc uzavírá její zájem o ještědské prostředí, nebyla věnována vlastně žádná kritická pozornost – a to ani po vydání ve spisovatelčiných Sebraných spisech (Světlá 1900, 1901, 1902). Absence konkrétněji zaměřených studií nás vedla k hledání alespoň rámcové orientace v monografických pracích, jež byly věnovány celku spisovatelčina díla.

Teréza Nováková se v rámci studie *Karolina Světlá, její život a její spisy* (1890) soustředila na celek tvorbu Světlé a provedla její první námětové, tematické a žánrové, ale i hodnotové rozřazení. V rámci spisovatelčiny venkovské prózy postavila na první místo její ještědské romány. Povídkovou tvorbu z venkovského prostředí reflektovala spíše okrajově, přičemž povahopisný ráz vidí jako její příznačný rys (srov. Nováková 1890: 92). Krátký odstavec věnuje také cyklu *Prostá mysl* Upozorňuje v něm na tematickou příbuznost povídek *Černá divizna* a *Za starých časů*, na opakující se postavu mladé léčitelky. Ostatní povídky cyklu (především povídky *Josefů Josef* a *Kterak se dohodli*) vnímá jako „prostromilé, lehkým nádechem humoru ozdobené obrázky“ (Nováková 1890: 99).

Prakticky ve stejné době jako Nováková napsal svou první monografii o Světlé Leander Čech. Jeho *Karolína Světlá. Kritická studie* (1891) je daleko analytičtější než práce Novákové a lze říci, že vytvořila perspektivu, z níž se na spisovatelčino dílo díváme dodnes. Ve třech částech své práce provádí Čech postupně estetický, psychologický a sociologický rozbor próz Světlé, přičemž její práce třídí nejen podle doby a lokality, v nichž se jejich děje odehrávají, ale např. i originálně (s využitím Hennequinovy estopsychologie) podle typu zápletky.⁴ Povídky cyklu *Prostá mysl* eviduje pouze jednotlivě, jako doklady obecnějších tendencí ve spisovatelčině díle, souhrnně se je charakterizovat nepokusil.

Ve druhé monografii, kterou Čech spisovatelce věnoval, v práci *Karolina Světlá. Obraz literárněhistorický* (1907), charakterizoval celek jejího díla s větší mírou porozumění pro jeho dobovou podmíněnost.⁵ Povídky *Prosté mysli* však zařadil do třetího období její tvorby, které

⁴ Srov. Čech 1891: 105–107.

⁵ Srov. i Ivo Říha: „Není bez zajímavosti, že když se Čech svou další knižní publikací o sedmnáct let později k dílu Světlé vrátil, byl už celkový tón jeho projevu o poznání smířlivější“ (Říha 2012: 117).

odbývá úhrnným soudem: „Značná část těchto prací obsahem i rázem jest pouhé pokračování předešlé činnosti literární“ (Čech 1907: 50). *Kresbám z Ještědí a Prosté mysli* přesto věnoval celou kapitolku (Čech 1907: 129–144), v jejíž preambuli charakterizuje specifičnost těchto textů. Spočívá podle něj v tom, „že tu obšírný a zevrubný popis povahy některé osobnosti stává se věcí hlavní“ (Čech 1907: 129). Domnívá se, že tyto povídky lze nazvat „povaholičnými“, protože v nich právě povahopis převládá nad jinými složkami (tamtéž). Protože cyklus *Prostá mysl* pojímá podle edice v Ottově nakladatelství, tedy včetně povídek značně starších, mají pro nás jeho soudy jen relativní platnost. Hlavní pozornost např. věnuje analýze postav mužských (Štěpán Bařina v povídce *Ten národ*, Lamač v povídce *Lamač a jeho dítě*) a např. i *Černou diviznu* charakterizuje pouze jako příběh „venkovského Fausta“ Kosmase (Čech 1907: 145–146).

Ve směru Čechovy kritičnosti pak postupovala Flora Kleinschnitzová (1919), která poukázala na nedostatečnost empirické zkušenosti a ideovou odvozenost a tezovitost, s níž Světlá své postavy formovala. Brněnská literární historička Věra Lišková podtrhla ve stati Ke kompozici a povaze díla Karoliny Světlé (pův. *Slovo a slovesnost* 1940, cit. podle *Posmrtný odlitek z prací VL*, 1945) jiné vlastnosti spisovatelčina díla. Ve srovnání s idylizující erotikou Němcové se jí láska u Světlé jeví daleko dramatičtější, jako konflikt, v němž „prudká vášeň [...] naráží na řád tradiční morálky, zákon srdce na [...] etický zákon společnosti“ (Lišková 1945: 143). A oproti harmonizující Němcové vidí Světlou jako spisovatelku, která konflikty mezi postavami spíše umocňuje, když do jejich centra staví „bytosti nadprůměrné“, v dobrém či zlém své okolí přesahující. Nejsvrážnějším jejím typem jsou přitom „mladé ženy, vstupující s osudem i s vlastním srdcem v hrdinný zápas, pravý to opak naivně důvěřivých děvčátek Němcové“ (Lišková 1945: 145). Z povídek *Prosté mysli* si všímá především Větrně a Blázinka, jejichž milostné dialogy charakterizuje jako „selanky“, jako návrat k idyle,⁶ a povídky Josefu Josef, kterou řadí mezi „idylické dřevoryty“.⁷

V období mezi světovými válkami evidujeme také jedinou studii, která se zabývá reálnými předobrazy děje a protagonistů některé z próz *Prosté mysli*; konkrétně se jedná o povídku Divousové (Dějová skutečnost Divousů K. Světlé, in *Od Ještědu k Troskám*.

⁶ I u dramatičtější stavěných pozdních prací Světlé (např. u Divousů) připomíná, že jejich milostné scény mají „vroucí pravdivost a teplou, až omamnou atmosféru“ (Lišková 1945: 158).

⁷ Zdůrazňuje, že povídka je vystavěna na diskrepanci kompromisnického vnějšího světa a „bytosné poctivosti udřeného chudáka, který je anachronismem všem nepochopitelným“ (Lišková 1945: 159).

Vlastivědný sborník českého severu, 1927). Její autor, učitel a redaktor sborníku Václav Havel, jímavě, především na základě zaznamenaného vyprávění aktérky událostí Barbory Škodové („Vojtěška Ostrých“ v povídce) vylíčil skutečný průběh událostí, který Světlá pozměnila takřka jen ve jménech a reáliích. K samotné sebevraždě mladého sedláka z nešťastné lásky v roce 1861 skutečně došlo (událost se odehrála dokonce přímo v Dolních Pasekách č. 12, tedy v domě, kam jezdila Světlá ke své švagrové Sefce Slukové na letní byt), její protagonista se však nejmenoval Haštal Roháč, nýbrž Ignác Sluka. Havel uvádí řadu dalších detailů, které dosvědčují, s jakou věrností Světlá události zaznamenala, snad i proto, že se odehrály přímo v její širší rodině.

Ve druhé polovině 20. století se životem a dílem Karoliny Světlé soustavně zabýval především Josef Špičák. Věnoval jí dvě monografie s názvem *Karolina Světlá* (1962, přeprac. a rozšíř. 1980), v nichž obsáhle popsal okolnosti jejího života (obsahují např. rodokmen rodiny Rottovy a Mužákovy a obrazovou dokumentaci), spisovatelčino dílo však charakterizoval jen v obecné rovině, resp. konkrétněji se dotkl pouze nejvýznamnějších ještědských románů. Záslužná však byla jeho aktivita editorská. Do výboru z povídek Světlé *Můj Ještěd* (1951) zařadil hned tři povídky cyklu *Prostá mysl* (Divousové, Kterak se dohodli, Černá divizna). Černou diviznu vložil i do antologie *Povídky a romány z Ještěda* (1957), povídku Kterak se dohodli pak do souboru *Hubička a jiné ještědské obrázky* (1963). Význam pro poznání spisovatelčina díla si uchovávají i jeho edice dokumentů *Z literárního soukromí I. (Vzpomínky. Paměti. Literární dokumenty)* a II. (*Korespondence*) z roku 1959 a *Polemika s dobou. Karolina Světlá ve vzpomínkách a korespondenci současníků* (1969).

Konkrétněji než Špičák ve svých monografických pracích se o povídkách *Prosté mysl* zmínil Miloš Pohorský v monografické kapitole akademických *Dějiny české literatury III* (1961). Viděl v nich výraz nového autorčina záměru, totiž „předvést zvláštní postavy, které ke konci století rychle mizely z českých vesnic“ (Pohorský 1961: 131) a obecně i ukázky spisovatelčina „povahokresebného mistrovství“ (Pohorský 1961: 132); také on tedy zdůraznil jako jejich ústřední prvek osobité postavy a charaktery.

Marie Řepková v monografii *Vypravěčské umění Karoliny Světlé* (1977) postupovala chronologicky a povídkami cyklu se tak zabývá až v závěrečné kapitole Doznívání. Většinou však jen pečlivě vypravuje jejich příběhy, přičemž si vypomáhá množstvím ukázek a citací. Stejně jako předchozí monografisté považuje za jejich spojovací prvek (při převažující tematické a ideové různorodosti) skutečnost, že „většina z nich kreslí s větším či menším

uměleckým zdarem nějakou zvláštní, nevšední lidskou povahu“ (Řepková 1977: 244). Ve shodě s Liškovou přitom zdůrazňuje, že „u hlavních postav bývá hyperbolizována a absolutizována jediná vlastnost“ (Řepková 1977: 252). A význam – někdy polemický – si zachovávají i některé její jednotlivé charakteristiky a postřehy. Tak např. povídka Ze starých časů se jí jeví jako „nejméně zdařilá umělecky, ale velmi průbojná myšlenkově“ (Řepková 1977: 252), v povídce Josefů Josef zřejmě jako první postřehla „stopu ironie“ (Řepková 1977: 260, 265), Divouse charakterizovala jako „pochmurný, baladicky zhuštěný příběh“ (Řepková 1977: 269) a v Černé divizně připomněla „skoro pohádkovou“ polaritu dobra a zla (Řepková 1977: 278).

Dílčí studie, které vznikaly v následujících letech, se zabývaly jinými oblastmi spisovatelčiny tvorby nebo na ně nahlížely z odlišných perspektiv.⁸ Poslední autorem ucelené monografie o Světlé je Ivo Říha (*Možnosti četby. Karolina Světlá v diskurzu literární kritiky druhé poloviny 19. století*, 2012). Přestože jeho práce je primárně zaměřena jinam (postavení Karoliny Světlé ve vztahu k formulaci úkolů a cílů národní literatury), třetí část věnoval interpretaci některých próz Světlé právě s ohledem na postavu jako jejich ústřední kategorii. I s ohledem na již řečené je škoda, že se přitom soustředil pouze na nejznámější spisovatelčiny práce a její pozdní povídky ponechal bez povšimnutí.

⁸ Srov. Jaroslava Janáčková: Kříž s románem (in JJ: *Stoletou alejí*, 1985), Mojmir Otruba: Ve směru od reality do literatury (*Česká literatura* 1993), Václav Vaněk: Potok – kříž – kniha (*Česká literatura* 2000), Alice Jedličková: O konkurenci aktuálního a gnómičského časoprostoru (*Česká literatura* 2002) a mnohé jiné.

4. Povídky cyklu *Prostá mysl*

4.1. Vymezení cyklu *Prostá mysl*

Povídky *Prosté mysli* nepředstavují ukončený ani časově či formálně uzavřený cyklus. Vycházely jednotlivě v časopisech a sbornících a nadtitulkem „Prostá mysl“ byly vlastně opatřeny pouze tři z nich, vydávané v *Osvětě* od začátku roku 1887: *Josefů Josef, Kterak se dohodli* a *Černá divizna*. První životopisci Světlé (Leander Čech, Teréza Nováková) však k cyklu takřka samozřejmě přiřazovali i další ještědské povídky povahopisného rázu ze závěru spisovatelčiny tvorby, především prózy *Ze starých časů* (1888), *Větrně* (1888) a *Blázínek* (1891, poslední publikovaná próza Světlé).

Zmatek do tohoto už přijatého pojmání vneslo vydání v posmrtných Sebraných spisech Karoliny Světlé u Jana Otty, kde vyšly dva svazky nazvané „Prostá mysl“. První (*Prostá mysl* I. *Řada obrázků z Podještědí*. SS sv. XI, 1901) obsáhl vedle próz *Josefů Josef, Kterak se dohodli* a *Ze starých časů* i podstatně starší povídky *O krejčíkově Anežce* (1860), *Mladší bratr* (1871), *Ten národ* (1872) a *Divousové* (1882). Součástí druhého (*Prostá mysl* II. *Povídky vesnické*. SS sv. XV, 1901) se vedle próz *Blázínek* a *Větrně* staly i povídky *Sefka* (1858), *Skalák* (1861) a *Lamač a jeho dítě* (1864). K cyklu tedy byly přičleněny povídky různého rázu, vesměs podstatně starší, pocházející (podle rozdělení Leandra Čecha)⁹ převážně z prvního nebo druhého tvůrčího období spisovatelky,¹⁰ takové, které nenašly místo v rámci jiných celků. Naopak *Černá divizna* byla zařazena až do svazku *Romaneta z Ještěda* II. (SS sv. XX, 1902). Stejně uspořádání se opakovalo i ve druhém vydání Sebraných spisů ve dvacátých letech 20. století.

Vedle toho se povídky objevovaly jednotlivě v různých výběrech a souborných edicích. V rámci osmisvazkových *Vybraných spisů Karoliny Světlé* z padesátých let 20. století (ed. Josef Špičák) vyšly např. ve svazku *Ještědské povídky* z pozdní tvorby Světlé prózy *Divousové*, *Z vypravování staré žebračky*, *Kterak se dohodli*, *Černá divizna*, *Větrně* a *Blázínek*. A např. *Černá divizna* se dočkala i samostatného vydání v brněnském nakladatelství Blok (1994).¹¹

⁹ Čech dělí tvorbu Světlé do tří etap, zahrnujících postupně juvenilní léta 1858–1866, vrchol tvorby v letech 1867–1878 a roky jejího dozrívání 1879–1891 (srov. Čech 1907: 43–52).

¹⁰ Např. *Sefka* byla jednou z vůbec prvních publikovaných prací Světlé.

¹¹ Ve stručné ediční poznámce (Světlá 1994: 77) editorka Luisa Nováková uvádí, že nepostupovala „podle běžných, akademických zásad pro tzv. čtenářské vydání“, ale snažila se postupovat „asi tak, jak by postupoval překladatel

My se (v intencích Leandra Čecha, ale např. i Miloše Pohorského v akademických *Dějínách české literatury*) vracíme k původnímu užšímu pojetí cyklu, které akcentuje „povahopisný“ ráz povídek a odlišuje je tak od jiných drobných pozdních ještědských textů Světlé, které jsou jednak vesměs starší (pocházejí z doby před vznikem označení „Prostá mysl“) a jednak mají ráz beletrizovaných krajových pověstí (Modřín Marie Terezie, Meluzina, Poslední poustevnice), příp. dobrodružných „romanet“ (V hložínách, U sedmi javorů). Do cyklu tedy pojímáme (chronologicky) povídky Josefů Josef, Kterak se dohodli, Černá divizna (všechny 1887), Ze starých časů, Větrně (obě 1888) a Blázínek (1891). Z ostatních někdy společně vydávaných prací jsme se rozhodli k cyklu přiřadit pouze o několik let starší povídku Divousové (1882), především proto, že byla již v časopiseckém vydání spisovatelkou opatřena podtitulem „Povahopisná povídka“ a reprezentuje tedy hlavní intenci celého souboru. V citacích vzhledem k potřebě zachování jednotné ediční perspektivy odkazujeme k vydání v Ottových Sebraných spisech Karoliny Světlé (1901, 1902).

4.2. Představení cyklu *Prostá mysl*

„[...] Autorka [Světlá] v těchto sedmi povídkách líčí prostý lid svého milého kraje ještědského, znamenitou energii žen a prostou rezignaci mužů. Povídky ty, z nichž některé se řadí k nejznamenitějším dílům Světlé, podobají se svou podrobnou kresbou povah, přírody i duševních hnutí jemně pracovaným miniaturám. Autorka dovedla postihnouti dobré jádro v duši lidu, nelíčí jednostranně optimisticky, ale ráda poukazuje na světlé stránky duše tohoto lidu, jež tolik milovala. A tato láska, tento vroucí cit prosycuje její povídky, dodává osobité úcty jejímu vypravovatelskému umění, jež jí získalo tolik lásky v kruzích čtenářstva.”¹²

Touto ojedinělou dobovou notickou, informativní a zároveň hodnotící, bych chtěla výběr povídkového cyklu *Prostá mysl* od Karoliny Světlé uvést a zároveň odůvodnit. Narodíl od dřívějších povídek se v tomto cyklu Světlá soustředí více na samotné postavy a jejich charakterové proměny. V jednotlivých povídkách je sice také popsáno prostředí, ve kterém se

při převodu díla z cizího jazyka“, tj. vydat povídku „v dnešní, modernější jazykové podobě“. Argumentuje potřebami mladší čtenářské generace a svůj přístup sama označuje za „diskusní“; domníváme se, že přesnější by bylo adjektivum „diskutabilní“.

¹² An.: Karolina Světlá, *Prostá mysl* I. In *Národních listy* 41, č. 273, 4. 10. 1901, příl. Hlídka literární, č. 23, s. 1.

děje odehrávají, Světlá ale už deskriptivním pasážím nevěnuje zdaleka tolik prostoru jako dříve a často si vystačí se zběžným náčrtem prostředí, ve kterých protagonisté žijí. Také se již téměř nezabývá výkladem krajových zvyklostí a tradic, pokud je zmiňuje, tak vesměs v situacích, kdy postavy nějakou místní konvenci poruší a vypravěč na tuto skutečnost upozorní a potenciálně neznalého čtenáře poučí.

Světlá tedy tyto povídky koncipuje primárně jako povahopisné črty, centrem jejího zájmu jsou postavy, jejich charakterové vlastnosti a vztahy k okolí. Proto se po stručném shrnutí dějů jednotlivých povídek budu věnovat právě charakteristice těchto protagonistů. Sama tento zájem deklarativně uvádí v preambuli celého cyklu v 1. čísle *Osvěty* (1887), kde k jeho názvu přidala podtitul „Z povahopisů našeho lidu“.¹³

¹³ Podle Terézy Novákové (Nováková 1890: 99) vznikaly jednotlivé povídky cyklu postupně v letech 1882–1888.

4.3. Základní údaje a charakteristika jednotlivých povídek z cyklu *Prostá mysl*

Josefů Josef

Povídka poprvé vyšla v časopise *Osvěta* (roč. 17, 1887, díl I., č. 1, s. 1–14, č. 2, s. 110–121). Předchází ji oslovení *Velectěným členům slavné Učitelské jednoty v Českém Dubě a Čtenářské besedy na Světlé*,¹⁴ Ve kterém Světlá poukazuje na jedinečné povahové vlastnosti obyvatel Podještědí a své povídky explicitně nazývá „povahopisnými“.

Příběh pojednává o mladém muži, který žije v chudé chaloupce se zahradou plnou květin, především lilií. Pouze k zahrádce se také obracejí jeho myšlenky a city, neusiluje o bohatství, společenskou prestiž či o rodinu. Při práci v lese se však seznámí s Lenkou a rozhodne se s ní oženit. Lenka se časem ukáže být velmi panovačná a lenivá, to však pracovitému Josefovi nepřekáží. Chová se k ní jako ke svým květinám, opečovává ji a chrání před nepohodou. Aby vyhověl jejím finančním nárokům, přijme noční službu v továrně. Při této práci náhodou zabráni loupeži a je bohatě odměněn. Podaří se mu tak alespoň zčásti naplnit očekávání své ženy, které ale dál oddaně slouží, protože takový přístup je mu vlastní. Lenka samozřejmě jeho dobroty a ochoty dál zneužívá, ale díky Josefovu úspěchu je ve vztahu nastolena alespoň jakási rovnováha.

Kterak se dohodli

Povídka poprvé vyšla v časopise *Osvěta* (roč. 17, 1887, díl I., č. 3, s. 215–225).

Krátká povídka, která má spíše charakter rozvedené anekdoty. Ve vesnici umírá vdova a zůstávají po ní dva sirotci, jichž se nemá kdo ujmout. Jejich sestřenice Mařka, dcera rychtáře, by se o ně ráda postarala, ale vzhledem k tomu, že sama žije u rodičů, kde je už dětí devět, je to nemožné. O sirotky se hlásí švec Antoš, kterého Mařka jako nápadníka odmítla, a snaží se jí

¹⁴ „Prokázali jste mi tolikrát smýšlení přátelské, že si dovoluji připsati Vám několik črt povahopisných z pohoří Vám i mně stejně milého. V obrázcích těch podávám poslední mi známé typy nevšední samostatnosti a hloubky citové jeho lidu, jenž přestal býti průběhem času sám na sebe odkázán, jehož vychování náleží teď škole, tedy Vám, vysoce ctění pánové, v nichž vidí i cti vůdce svoje.

Ano, především Vaší péči a ostražitosti teď svěřena jedna nikoli sice z nejmohutnějších, avšak zato jedna z nejzajímavějších větví kmene českého, obyvatelé to podještědští, o nichž vším právem lze se nadíti, že dospějí vzděláním všestrannějším, Vámi jim poskytovaným, při své vynikající vnímavosti pro otázky časové k takzvané vlastenecké uvědomělosti a ušlechtilé občanské statečnosti, že jako druhdy Chodové na západě naší vlasti zajisté zanedlouho oni na severu jejím se stanou nejbdělejšími strážci práv našich národních. – K. S. “

navzdory si děti vzít. O děti se prý dokáže postarat, navíc tak chce rychtáři a jeho ženě pomoci. Tomu ale brání nepřijetí konšelů obce a Antoše, aby mohl dostat děti do péče, znovu požádá Mařku o ruku. Ta se ale rozhodne si jej vzít pro něj samotného, a ne jenom za účelem získání péče o děti. Po jejich dohodě se koná i přes chudobu obou rodin velká svatba, protože Antoš nalezne dědictví po svém otci, které bylo skryté ve starém džbánu.

Černá divizna

Povídka poprvé vyšla v časopise *Osvěta* (roč. XVII., díl I., č. 4, s. 289–303, č. 5, s. 408–427).

Povídka se od ostatních v několika aspektech liší. Jednak formálně – je nejrozsáhlejší, je vnitřně členěná na několik částí, jednak i tím, že její děj je situován do vzdálené minulosti a vypravěčka (pouze zde promlouvá v ženském rodě) v rozsáhlém uvedení akcentuje rozdíly mezi životem „za našich časů“ a „za oné doby“ (řídce osídlení, které umocňovalo osamělost horských obyvatel, i jejich nedostatečné vzdělání, díky kterému v kraji dlouho přežívala víra v kouzla a čarování). Po tomto úvodu následuje příběh mladého bylinkáře Kosmase, kterého okolí vnímá jako čaroděje, ale i přes strach za ním chodí pro rady a bylinné lektvary. Kosmas sám ve volných chvílích hledá ve starých knihách, jak získat nesmrtelnost a stát se něčím víc než pouhým člověkem. K tomu mu má dopomoci černá divizna, květina, kterou musí utrhnout čistá dívka, jejíž ruky se předtím žádný muž nikdy nedotkl. Z tohoto důvodu si bere za ženu panenskou Borinku. Kosmasova matka ovšem doufá, že Borinka Kosmase vyvede z „čarování“ a přiblíží ho lidskému světu. Ten si skutečně postupně, během čekání na vykvetení černé divizny, uvědomuje Borinčiny lidské kvality a když se v určený den dívka s kouzelnou květinou dlouho nevrací, vydá se jí na pomoc. Nalezne dívku těžce zraněnou. Poprvé si přiznává, že ji miluje, políbí ji – a zdá se mu, že se dotýká „pravé nesmrtelnosti“, takové, která pramení z lásky a která jediné má pro něj smysl. Povídka se od ostatních liší také svým otevřeným koncem – zraněná Borinka se domnívá, že umírá a bilancuje svůj život slovy „bylo to krátké, ale zato krásné“ (Světlá 1902: 158), avšak přítomnost muže, který je „nejvyhlášenější za oné doby pomahač a zaříkač“ (Světlá 1902: 100), dává naději.

Ze starých časů

Povídka poprvé vyšla v *Pečírkově národním kalendáři na rok 1889* (roč. 32, Bedřich Stýblo, Praha 1888, s. 33–52, se třemi doprovodnými perokresbami).

Autorka zasadila povídku do doby roboty. Héda, dcera venkovského rychtáře, upadne při práci na poli do mdlob a Kleofáš, který ten den na poli pracoval a o Hedu má zájem, je pověřen odnést ji domů. Zde se mezi nimi dojde k hádce, protože Kleofáš vnímá jejího otce jako pomocníka šlechty a činitele bezpráví na vesničanech. Héda se proto vdá do jiné rodiny a stará se o svého nemocného muže, který však po pěti letech umírá. Ona sama se ale díky jeho nemoci naučí používat bylinky a léky a pomáhá nemocným. Kvůli tomu je však obviněna z pokoutního mastičkářství a v poutech odvedena na zámek k soudu. Kleofáš, který na ni čekal, obhájí její nevinu, a po jejím vysvobození si ji konečně vezme za manželku. V novém domově může Héda dál pomáhat chudým a nemocným. Jedná se o další cyklu, která je kladena do minulosti, konkrétně do časů roboty (před rokem 1848); tehdejší společenské poměry líčí vypravěč jako nespravedlivé, ale aktuálně už našťastí překonané.

Větrně

Povídka poprvé vyšla jako součást *Literární prémie Umělecké besedy* (ed. Josef Holeček, Umělecká beseda, Praha 1888, s. 5–18). Autorčinu vysvětlivku názvu povídky obsahuje již toto vydání.

Dorka, dcera hajného, chodí poslouchat k Vrbům vyprávění staré babičky. Zde se dozví, že domů na několik dní přijít babiččin starší vnuk Zikmund, který je vojákem. Dorka se na jeho návštěvu narozdíl od jeho mladšího bratra Jiljího těší a pomáhá babičce s úklidem. Při seznámení je mladým dragounem okouzlená a postupně mezi nimi vzniká milostný cit. Zikmund zvažuje, že se s dívkou ožení a v horské vsi už zůstane jako „mušketýr“ (tj. vrchnostenský strážce, obecní sluha, dráb). Když ale soucitná Dorka pomůže chudému pašerákovi, otci sedmi dětí, zatímco Zikmund by upřednostnil právo před shovívavostí, dochází mezi nimi k hádce a sama Dorka námluvy ukončí. Zikmund se vzdá nabízené profese „mušketýra“, vrací se k vojsku a Dorka si již netroufne chodit k Vrbům. Stále víc se jí ale stýská po babičce i po Jiljím, jehož hru na flétnu chodívá tajně poslouchat. Mladší bratr dívku už dávno

obdivuje pro její přímost a odvahu a brzy mezi nimi vyrůstá láska. Jen zkušená babička dál pochybuje, zda mohou dva tak pošetilí lidé dosáhnout štěstí.

Blázínek

Povídka poprvé vyšla v *Kalendáři paní a dívek českých na rok 1891* (F. B. Batovec, Praha 1890, roč. 4., s. 35–48) s podtitulem „Noveletka“. *Blázínek* je poslední publikovanou ještědskou povídkou Karoliny Světlé.

Příběh pojednává o mladé a veselé dívce jménem Rezka, která žije s babičkou v chudobě na kraji vsi. Po náhodném setkání v hospodě za ní začne chodit podomní prodavač, který zneužívá její prostomyslnosti. Naivní Rezka jeho svádění k posměchu celé vesnice uvěří. Jakub, syn bohatého statkáře Tvrzníka, se pokouší Rezce pomoci jak od dotěrných posměváčků, tak od smutku, kterému po odchodu „nápadníka“ propadá. Postupně si získává její důvěru a časem se sám do ní zamiluje. Proti vztahu se ale postaví Jakubův otec, který se rozhodne syna vydědit, aby syn nepřivedl do stavení chudou dívku. Jakub rodný dům skutečně opouští, s Rezkou, již se vrátila veselost, se ožení a spokojeně žijí u její babičky v chudé chaloupce. Otec bez dědice propadá pití a o statek přichází. I v tom však Rezka nachází důvod k radosti: nyní si je se svým mužem skutečně rovna i co do majetku.

Divousové

Povídka poprvé vyšla v časopise *Zora* I, 1882, č. 11, 1. června, s. 241–242, č. 12, 15. června, s. 265–267, č. 13, 1. července, s. 289–291, č. 14, 15. července, s. 313–314 a č. 15, 1. srpna, s. 337–338 (v prvním pokračování s pozměněným titulem *Divousi*).

Příběh pojednává o vdově a jejích dvou synech, kteří s matkou žijí na kraji vesnice a s ostatními nepřicházejí příliš do styku. Pocházejí z rodiny, která udržuje od venkovského společenství odstup a soustřeďuje se pouze na hmotný úspěch. Rodině dominuje matka, jejíž náročnost a přísnost se vztahuje i na syny, které vychovává k naprosté poslušnosti. Když se starší syn Haštal rozhodne jít vlastní cestou, zamiluje se do jiné dívky, než kterou mu matka vybrala, a odmítá domluvený sňatek, nedovolí mu to, a on si před ní bere život. Ani tato tragická událost ale v matce neprobudí svědomí a svého syna nechá pohřbít bez zájmu o jeho poslední přání.

4.3. Charakteristiky protagonistů

4.3.1. Josefů Josef

Josef

Josef je tichý, mírný a nekonfliktní člověk. Není bohatý, ale bohatství se ani nijak získat nesnaží. Jeho hlavním zájmem je malá, ale pečlivě upravená zahrada, které vévodí lilie. On sám rád v klidu odpočívá a nechodí s přáteli po práci za zábavou. V povídce vypráví vypravěč příběh jeho seznámení se s Lenkou a popisuje vztah, který spolu v manželství mají. Josef je po celou dobu postavou prezentovanou kladně, jeho chování k lidem, zvířatům i rostlinám je založeno na upřímné lásce ke všem stvořením, nikdy tak nikomu nic nezazlívá. Jeho dobrota ho v příběhu ale dovádí až do finančních problémů.

Josef je také velmi zbožný. Tento rys je v povídce několikrát zmíněn. Předně v souvislosti s jeho zahradou. Bílé lilie byly jedním z atributů svatého Josefa, ke kterému celá rodina chovala velikou úctu (říkalo se u nich proto „u Josefů“ a jejich skutečné příjmení bylo zapomenuto). V tomto smyslu představovaly lilie symbol duchovní čistoty a nevinnosti, tedy vlastností, jež která charakterizují i titulního hrdinu povídky.

Vedle toho Josef vyniká zbožností, pravidelně a upřímně se modlí v kostele před sochou panny Marie. Právě tam se setkává s Lenkou, svobodnou dívkou z vesnice, která ho zaujme svým vzhledem. Na dívky totiž hledí jako na světice, hledá v nich nadpozemskou, až mariánskou krásu, a i od své budoucí ženy očekává, že bude krásná, na ničem jiném mu nezáleží. Tuto představu v povídce nastiňuje vypravěč dvěma způsoby:

Nejdříve si Josef utváří představu ženského ideálu podle své zahrady: „Myslil si totiž Josefů Josef sázeje keř růžový, kdy by mělo některé děvče tváře tak ruměné jako ty růže, co pokvetou u jeho vrátek, a tak bělounké čelo jako opodál na záhonech ty lilie [...]“ (Světlá 1900: 11). Tuto myšlenku následně umocňuje vzpomínka na Pannu Marii z kostelního obrazu: „[...] že by se snad rovnalo tomu mariánskému obrazu v kostele vlevo na postranním oltáři [...]“ (Světlá 1900: 11). V jeho snění tak splývá ideál přírodní krásy a kulturně podmíněný vzor.

Josef není bohatý, ale dívky o něj mají zájem pro jeho pracovitost. Mladík je však nejistý a stydlivý a netroufá si žádnou z nich oslovit. Sám od sebe děvčata nevyhledává a je tak vesnickým společenstvím vnímán jako někdo, kdo se zatím ke sňatku nechystá. Lenka si ho

vyhlédne a vlastně ho i svede právě proto, že je připraven a ochoten pracovat i za svou ženu a po ní požaduje pouze zachování krásy a spokojenosti.

Jeho dobrota se leckdy projevuje až jako poníženost a submisivnost. Když si má říct o plat, volí nejmenší možný, aby svému zaměstnavateli nepřidělával starosti. Již jako přijatý hlídač odmítá nosit zbraň, aby náhodou nezpůsobil neštěstí. Právě svou bezelstností a laskavostí, kterou projevuje vůči všem živým tvorům,¹⁵ ale nakonec již jako hlídač v továrně přesvědčí dvojici lupičů, aby od úmyslu krást upustili.

Ve své mírumilovnosti a lásce se zdá být zaslepený: nevnímá, že ho Lenka zneužívá, že nízký plat, na kterém se dohodl v továrně, je nevýhodný, dokonce ani to, že se jeho dobrotě druzí smějí. V naivní dobromyslnosti setrvává bez ohledu na nesnáze, které mu přináší; jiné chování si totiž nedovede ani představit. Postupně se mu ale daří touto vytrvalostí svět okolo sebe měnit, získá si respekt ostatních dělníků i uznání a ochranu majitele továrny.

Vztah k Lence nevnímá jako problematický, neuvědomuje si totiž, že dívka ho pouze využívá. Naopak se domnívá, že její nároky (aby nemusela pracovat, aby dostávala od Josefa peníze na šaty a boty) jsou vlastně oprávněné její krásou a nutné k jejímu zachování a rozvíjení. Protože právě v tom, v umocňování krásy na světě (ať už jde o krásu květin, nebo o vzhled jeho ženy) vidí Josef smysl své existence, je vlastně s touhami své ženy v souladu.

Josef se tedy vymyká běžnému chování svou dobrotou, ale i prostomyslností, která nepřipouští možnost poučit se, akceptovat nové zkušenosti a vztah ke světu změnit. Služebný vztah k okolí, nevnímavost k vlastním potřebám a upřednostňování potřeb ostatních ho přibližují pokorným křesťanským světcům. Takto je nakonec okolím přijat, dokonce ho dokáže do jisté míry právě svou bezelstností kultivovat, pouze Lenka není schopna tyto jeho přednosti vnímat a stále se pokouší ho využívat. Protože však Josef nakonec dokáže uspokojit její finanční nároky, přijímá ho i s jeho „nedostatky“.

Závěrečná věta povídky, která Josefův vztah k ženě shrnuje („Jak neměl pak zas a zas opakovati, že mu není třeba, by se teprve modlil, aby přišel do nebe, když je má již tu na zemi, vedle toho svého mariánského obrázku?“ /Světlá 1900: 53/) však naznačuje vypravěčův ironický postoj k celé situaci.

¹⁵ Upřímně např. oplakává svého hlídačeho psa, kterého zloději otrávil (Světlá 1900: 44).

Lenka

Lenka je nejkrásnější dívka v okolí. Je ale zároveň velmi líná a panovačná. Od mládí nebyla nucena soustavně pracovat a není na každodenní námahu zvyklá. Na pohodlnost a lenost ji upozorňovala už její teta: „Když tě kněz křtil,‘ často teta jí vyčítala, řekl při tom: ‚Budiž k ničemu a dej pozor na nic‘“ (Světlá 1900: 19). Tento přístup k životu ale Lenka nechce měnit ani v manželství a hledá muže, který po ní práci nebude chtít. Z tohoto důvodu si ji nikdo z mladých mužů ze vsi vzít nechce a baví se s ní pouze pro zábavu. Její životní nastavení se setká s úspěchem teprve u Josefa. Ten se bojí, aby svou krásu těžkou námahou neztratila, a schválně ji od ní odrazuje. On sám je ochoten udělat za ni všechnu práci a vytvořit pro ni co největší pohodlí.

Už při samotném setkání Lenky a Josefa lze pozorovat i další rys jejího chování. Vypravěč ji popisuje jako ženu, která má sklony manipulovat se svým okolím. Lstivost, s jakou předkládá jednotlivé otázky a průpovědi při seznamování se s Josefem, poukazuje na její schopnost druhé citově vydírat a psychicky jimi manipulovat. Celý rozhovor jako by už měla předem připravený, Josefa se snaží ke sňatku cílevědomě dovést. Ten ovšem varovné příznaky nevnímá, naopak je hrdý, že bude mít tu nejkrásnější dívku v okolí.

Po sňatku s ním je Lenka spokojená a vysmívá se ostatním hospodyním, které musejí, narozdíl od ní, tvrdě pracovat. Jiným ženám se ale díky jejich pracovitosti daří finančně lépe, nepochopení a výsměch jsou tedy oboustranné. Časem si však mladá žena začne uvědomovat, že si nebude moci dovolit žít život jako ony. Díky svým výdělkům z prodeje totiž mají jiné hospodyně vyšší příjmy než Lenka s Josefem. Její situace ji ale nevede k zamyšlení se nad sebou, nýbrž ihned žádá peníze po svém muži. K jejich získání používá výčitky a slzy a poukazuje na možnou ztrátu své krásy, pokud by byla nucena chodit v obnošených šatech. Skutečnost, že obětavý Josef přijme druhé, noční zaměstnání, vnímá jako samozřejmost a vděčnost najevo nedává.

Jako jediná odolává Josefově dobrotě, jeho dary přijímá jako samozřejmost. Ve svou krásu totiž skutečně věří a domnívá se, že jako zvláštní kvalita ospravedlňuje jak její pohodlnost, tak její svárlivost a vychloubačnost. Je tedy vlastně stejně naivní jako Josef, byť její nastavení vůči světu je právě opačné: oproti mužově přirozené skromnosti dává najevo lakotu, oproti jeho nenáročnosti a prostotě touží po přepychu a okázalosti.

Továrník

Tato postava vystupuje až v druhé části povídky, ale proměňuje osudy obou protagonistů. Nejdříve ji vidíme z perspektivy Josefa, pro kterého setkání s bohatým mužem představuje novou zkušenost. „Velikého pána, prý milionáře“ si představoval velkého i fyzicky – a zatím potkává „malého hubeného mužička“ který mu svým bílém plátěným kabátkem připomíná spíše stárka ze mlýna.

Novou zkušeností je ale i pro továrníka setkání s Josefem. Snad poprvé se setkává s člověkem, který upřednostňuje své zájmy před vlastními.¹⁶ Nejprve se jeho naivitě posmívá, přijímá ho jenom na zkoušku, pak se výsměch proměňuje v nedůvěru a údiv, a nakonec v obdiv. Josefův altruismus a jeho otevřené jednání na něj totiž hluboce zapůsobí. Josef se, aniž si to sám uvědomuje, stává jeho oblíbeným zaměstnancem, a dokonce rádcem v jednání s ostatními dělníky. Když akceptuje, že Josef usiluje o jeho spokojenost a o úspěch jeho podniku ne jen jako zaměstnanec, ale z upřímné potřeby pomáhat, zvykne si jeho postoje respektovat a bohatě ho odměňuje. Pozvolna se tak mění i jeho vztah ke světu, uspokojení mu nepřináší už pouze osobní zisk, ale např. také možnost obdarovat chudého. Mezi postavami povídky právě on prochází nejpodstatnější proměnou, byť jeho další povahový vývoj zůstává pouze naznačen.

¹⁶ Říká si: „Je to možné, že muž ten se nepřetvařuje? Jsou skutečně ještě tu a tam poctiví lidé, o čemž jsem již valně pochyboval, a náleží tento mezi ně na jedno z nejpřednějších míst?“ (Světlá 1900: 39).

4.3.2. Kterak se dohodli

Mařka

Mařka je nejstarší dcera rychtáře. Je tedy členkou vážené a bohaté rodiny, byť druhá zmíněná skutečnost je poněkud relativizována tím, že má devět sourozenců a k rychtářovým povinnostem patří i péče o nezaopatřené a potulné návštěvníky obce. Ačkoli by si mohla mezi nápadníky vybírat¹⁷ a je jí už takřka dvacet let, Mařka po odchodu z rodného domu netouží, nechce se totiž stát pouhým mužovým „nášlapkem“. Domnívá se, že „pracovat musí každá, jak u muže, tak doma, tak ve službě“ (Světlá 1900: 60) – a domácí poměry zná přece nejlépe. Matka i otec se na ni pro tuto zatvrzelou odmítavost zlobí, rádi by ji už provdali, aby v domě ubylo potřebných. Časem atmosféra v rychtářově domě ztrácí na rodinné pohodě, zejména když Mařka odmítne i nejvytrvalejšího nápadníka, ševce Antoše, kterým zvláště pohrdá jako obyčejným „přištipkářem“. Mařka je pak doma takřka ostrakizována, ale své názory na vdavky nemění.

Ačkoli má tak kritický pohled na manželství, miluje Mařka děti. Tráví celé dny mezi nimi, hraje si s nimi, peníze, které utrží za sběr hub a brusinek, neutrácí za svou parádu, ale za dárky pro vesnické děti. Dokonce vytýká obecním radním, že o své děti málo pečují a nevšímají si jich. Především však, „kdo ji vídal u muzik mezi hochy zarputilou a kousavou, sotva by ji poznal mezi jejími miláčky“ (Světlá 1900: 63) – pouze mezi dětmi si troufne projevit druhou stránku své povahy, hravou a laskavou. A právě Antošův vztah k dětem ji oblomí, aby si přiznala lásku, již k němu cítí, a aby souhlasila stát se jeho ženou. I nadále sice pocítuje nejistotu, děsí se sama sebe, že tak snadno opustila své zásady, a snaží se alespoň čárami pojistit svou samostatnost: „I dávala si dobrý pozor, a když pustily družičky ženicha o svatební den k ní do komůrky, podívala se naň, aby toho nikdo nepozoroval, ve vši tajnosti rychle skrze prsty, a to jen proto, aby se ho již nikdy báti, a tak ochotně jako tenkrát ho poslechnouti nemusila. [...] Dělal jí to dlouho velkou hlavu, že se jím dala tak pokořiti“ (Světlá 1900: 74).

¹⁷ Je považována za hezkou, byť vypravěč zároveň přiznává, že „přece jen pánbůh všechnu krásu na ni nenapláskal“ (Světlá 1900: 61).

Antoš

Antoš je nejprve zmiňován jen jako jeden z Mařčiných nápadníků. Od ostatních ho však odlišují dvě vlastnosti: je o něco chudší, než by se slušelo na nápadníka rychtářovy dcery, a je vynikajícím a vášnivým tanečníkem. Svůj vztah k Maře bere vážně, „zapřisáhnul se totiž veřejně, nevezme-li si ho Mařka, do nejdelší smrti že se prý se žádnou jinou od oltáře nepovede“ (Světlá 1900: 61). Dlouho přijímá Mařčinu přezíravost tiše a bez protestů, nakonec se ale i on cítí dívčíným urážlivým odmítáním tak ponížen, že se své lásky k ní vzdá.

Ačkoli je pouhým ševcem, řemeslníkem, jehož povolání se zdá bohatým sedlákům poněkud směšné, dokáže ve vsi obstát a je respektován pro svůj rozum i mravní zásady.

U rychtáře se objeví až po delší době, když přichází se sebevědomým, ale promyšleným návrhem, že se postará o dva sirotky rychtářčiny sestry. Obecní rada sice kvituje jeho dobrou pověst, a i jeho finanční situace se zdá uspokojivá, nejistotu však budí skutečnost, že by děti měly vyrůstat v rodině bez péče matky. Mařčinu nabídku, že bude dětem pomáhat jako jejich poručnice, ale Antoš odmítne; teprve když hrozí, že děti do péče nedostane, překoná svou hrdost, obrátí se na Mařku znovu a poprosí ji, aby se za něj provdala – „kvůli dětem“.

Přestože oba spojuje láska k dětem, je zřejmé, že úběžníkem Antošova rozhodování je především Mařka. Jeho pevná a hluboká láska k ní se projeví i v tom, že velkou část peněz z nenadále objeveného dědictví po otci věnuje na svatební slavnost a na Mařčiny svatební šaty.

4.3.3. Černá divizna

Kosmas

„Nejvyhlášenější za oné doby pomahač, a zaříkač, jenž si přezdíval jako jeho soudruzi zcela nevině kořenář, jmenoval se Kosmas. Byl to člověk podoby tak obzvláště krásné, že by nebyl mohl zajisté žádný od něho očí odtrhnouti, kdyby se nebyl ihned až hrůza zaškaredil, jen co někdo na něho koukl. Měltě v sobě tuze hrdého ducha a za tou příčinou také nikdy mezi lidmi se neukazoval, když nutně nemusil” (Světlá 1902: 100).

Charakteristika Kosmase, ústřední postavy povídky, následuje za krátkým úvodem o lidových léčitelích a zaříkávačích („pomahačích“), na které lidé podle slov vypravěčky¹⁸ věřili. Hned v úvodní citaci je zaznamenán nápadný protiklad až nadpozemské fyzické krásy tohoto muže a jeho příkrého a nepřístupného vystupování vůči druhým. Vypravěčka toto chování odůvodňuje jeho hrdostí, sebevědomím a výjimečnými znalostmi a schopnostmi, které mu dávají možnost ovlivňovat lidské osudy. A nejen že Kosmas ostatní lidi vnímá jako podřadné, dokonce se pokouší vytvořit lektvar z černé divizny, který mu má od slabostí lidského těla zcela pomoci a dát mu nesmrtelnost. Činitelem vydělujícím Kosmase ze společnosti je vedle pýchy a krásy také nejasný původ Kosmasova rodu, opředený pověstí. Podle ní pocházel nejstarší Kosmasův předek z rodu padlých andělů, který upadl v nemilost pro svou hříšnost. To se zdá dokládat i jeho nápadný vzhled.¹⁹ Vypravěčka samozřejmě pravdivost této pověsti zpochybňuje, ale vesničany její ponurost a děsivost odrazuje od osobnějších kontaktů s tajemným mužem. Ostatně ani Kosmas venkovskou komunitu nevyhledává; je sice proslulým léčitelem, avšak stejně proslulý je i svou uzavřeností a nedostatkem pohostinnosti – nemocní, kteří váží nesnadnou cestu za ním do jeho horské chaloupky, musí např. počítat s tím, že na zpáteční cestu budou odesláni ihned, bez nabídky odpočinku. Sami venkované rovněž o kontakt s Kosmasem nijak neusilují, potkávají ho ostatně pouze brzo zrána, když na horách hledá vzácné bylinky, a vzbuzuje v nich až pověrečný strach.

¹⁸ Pouze v této povídce vystupuje jako vypravěč explicitně žena: „Již několikrát jsem o tom zavedla řeč [...]” (Světlá 1902: 97).

¹⁹ „Z jeho přibledlé chmurné tváře, na jejímžto čele obočí černé a husté se sbíhalo v jedinou čáru na jeho zrakem, obyčejně sklopeným, ale když ho pozvedl jako řěavé uhlí palčivým, vyčetl mnohý neomylnou podobu s oním vyvržencem nebes [...]” (Světlá 1902: 103) – Kosmasovo srostlé obočí je však některými lidmi vnímáno i negativně, protože takové mají jen „morousové”, jejichž „duše chodí v noci po lidech a z nich saje krev, kdežto tělo jejich leží na posteli bez hnutí a ducha jako nebožtíkovo” (Světlá 1902: 110); tento znak tedy nakonec jenom umocňuje pověrečný strach, který ke Kosmasovi lidé cítí.

Kosmasovo zvláštní postavení umocňují dvě skutečnosti hmotného rázu: Jednak množství semen vzácných rostlin, které zdědil po prastrýci, jenž je přivezl z pouti do Palestiny. V Kosmasově zahrádce, kde je pečlivě ochraňuje, kupodivu navzdory drsnému horskému ovzduší prosperují a představují základ léků a balzámů, jež Kosmas vyrábí a prodává nejen nemocným návštěvníkům, ale i pražským lékařům. (Svůj sortiment ovšem doplňuje domácími horskými bylinami, jež v příhodný čas sbírá a suší.)

Druhým vzácným předmětem v Kosmasově domácnosti jsou „čarodějnické knihy“; přivezl je kdysi z cesty do Palestiny tentýž prastrýc, přeložil je do češtiny a poté byly pietně uchovávány Kosmasovým otcem. O jejich počtu a obsahu se jako čtenáři nedozvíme takřka nic, popsán je pouze jejich vzhled: byly to knihy vázané v černé kůži, na hřbetech s „jako krev červenými“ písmeny. Jednalo se patrně o hermetické spisy, z nichž i Kosmas čerpal inspiraci pro svá zaříkávadla. V jedné z těchto knih nachází i návod na přípravu lektvaru, který se stane úběžníkem a cílem jeho životního úsilí. Má mu umožnit překonat meze lidské zkušenosti i hranice života a smrti. Kosmasovy pokusy o jeho výrobu jsou však neúspěšné, protože hlavní přísadu přípravku, černou diviznu, musí přinést v den Sedmi bratří²⁰ nevinná a čistá dívka. A takovou ve své domácnosti nemá, ba pochybuje, že by někde ve světě existovala. Vůči ženám se Kosmas ostatně chová zvlášť ostražitě a odtažitě. Při práci ho nesmí vyrušovat ani vlastní matka, které si sám všímá jen výjimečně („Byltě to divous, ale dosud ctil matku dle přikázání [...] /Světlá 1902: 112/) a jejíž řeči a rady nebere v potaz. Stejně přezíravý je zpočátku k Borince: „Takový červík ženský, a troufá si o mých vědách rozumovati!“ (Světlá 1902: 125). Se sňatkem s ní souhlasí jen proto, že doufá, že s pomocí její čistoty se mu konečně podaří uvařit kouzelný lektvar, získat nesmrtelnost a povznést se nad lidskost. Svatbu však musí dojednat matka, sám nevěstu před sňatkem ani nenavštíví, při obřadu nedodržuje obvyklé rituály a nedostaví se ani na svatební hostinu. Borinku akceptuje jen účelově a chce ji ve své domácnosti ponechat pouze po nezbytnou dobu, do dne určeného k tomu, aby utrhl kouzelnou bylinu.

Ve své odmítavosti vůči pokorné ženě zatvrzele setrvává po celý první rok jejich manželství. V náhodných okamžicích si sice povšimne její obětavosti a krásy, ale vždy si rychle připomíná svůj hlavní cíl. Borinku dlouho nepřijímá ani jako pomocnici, a když ho konečně

²⁰ Tj. 10. července – ve svátek sedmi křesťanských mučedníků (sv. Felix, Filip, Vital, Marcial, Alexandr, Silan a Januarius), umučených ve 2. století n. l. v Římě.

uprosí, dá jí úkol, kterým ji pouze poníží. Postupně ji se zdráháním nechává pomáhat alespoň při distribuci léků a dalších mechanických úkonech. Dívčinu skutečnou cenu poznává teprve v posledních dnech před tím, než jí svěří úkol přinést černou diviznu. A teprve v osudné noci, když se dívka dlouho nevrací a on se ji s úzkostí vypraví hledat, si začíná uvědomovat svůj cit k ní.

Borinka

Borinka (Barbora) narozdíl od Kosmase vyrůstala ve stavení, které bylo obklopeno loukami, v malebném údolí. Její spojení s lukami a kvítím vnímá i prostý podruh, který o dívce Kosmasově matce poprvé vypráví:

„Zrodila se na těch našich lukách mezi samým kvítím, a proto jest také tak krásna. Každá květina jako by byla u ní kmotrou bývala, a co při ní nejvzácnějšího, jí do vínku nadělila: pomněnka očím jejím modrost, šípek tvářím jejím červen, hloh čelu jejímu bělost“ (Světlá 1902: 111).

Od starého podruha získává Kosmaska také první konkrétnější představu o dívčině vzhledu a charakteru: „Má obličej tak drobnický a zakulacený jako lžičku a v opascích je jako žejdlíková sklenice. Přitom je hodná, božátko, tak hodná, že se jí žádná jiná v tom celém našem okolí nevyrovná“ (Světlá 1902: 109). Nejvíce ale dívka Kosmasovu matku zaujme svými city: Kosmase už totiž dávno obdivuje a miluje. Nevnímá jeho pověst morouse, imponuje jí svými znalostmi a pověstí učeného muže, který pomáhá potřebným. Dokonce mu tiše nadbílá: Viděli ho scházet z hor, chodí před ním, sype na cestu, kudy půjde, květiny a doufá v jeho pozornost. Kosmas si jí však nikdy nevšimne.

Uctívá lásku k pověstnému podivínovi ji vyděluje ze společenství ostatních vesnických děvчат a chlapců: jiného nápadníka nemá, žije osaměle se svými rodiči (je jejich jediným dítětem):

„Rodiče ji mají samojedinou, tuze si jí váží. Nepouštějí ji takřka z náruče. Jdou s ní do kostela a z kostela. Nechodí jinam sama než ze stavení pro vodu. [...] Žádný ještě hoch to děvče za ruku nevzal, ani ne při tanci, neb nebyla ještě u žádné muziky, a také ji tam rodiče pustit nehodlají“ (Světlá 1902: 111).

Takto konečně zaujme i Kosmase. Ten totiž ke svému kouzlu, podle toho, co vyčetl ve starých knihách, potřebuje právě pomoc dívky panensky čisté, jejíhož těla se ruka muže ještě nedotkla. Tento pokyn dodržuje tak důkladně, že když si posléze bere Borinku za ženu, má ruku ovázanou šátkem, aby nedošlo ani k náhodnému kontaktu při obřadu. A stejně odtažitě se chová i celý rok po svatbě, na svou mladou ženu hledí podezíravě a s nedůvěrou, ale obvykle si jí všímá jen „jako některého v sednici nábytku“.

Svou dobrotu, laskavou povahu a ochotu pomáhat tak Borinka může projevovat pouze vůči Kosmasově matce. Kosmasovu přezíravost však respektuje, považuje ho totiž za výjimečného muže, který má právo se tak chovat. Naději matky, že jejího světu vzdáleného syna „převeď“ zpět k reálnému životu dokonce zprudka odmítne („Ne, nepřeveď ho,“ zvolala. „Necht' zůstane jaký jest, povždy nade mnou povýšen jako to slunce a ten měsíc na nebi“ /Světlá 1902: 124/). Sama ke svému muži stále přistupuje s plachou uctivostí, vděčná za možnost sloužit mu a starat se o jeho dům. Ústrky, jichž se jí dostává, přijímá s nezlomnou pokorou a bez protestů, svůj život s nevšimavým mužem považuje za krásný, neboť může být alespoň v jeho blízkosti. Když se jí Kosmas, který konečně začal vnímat její city, zeptá: „Co jsi zde vedle mne, bohopustého divocha, měla?“, odpovídá s povzdechem a úsměvem: „Všecko.“ (Světlá 1902: 159). Takto se podobá jiným hrdinkám Světlé, např. Evě Potocké z *Kříže u potoka*, rovněž dívce z údolí, která se vydává vzhůru do hor a pokorou a obětavostí si získá srdce nespoutaně žijícího muže.

Kosmasova matka

Stará Kosmasová, vdova, která se svým synem žije v chaloupce a stará se o domácnost, zaujímá kromě jednoho většího zásahu, když domlouvá synovi sňatek, převážně roli pozorovatelky. Její postavení jako prostřednice mezi osamělým mužem a světem venkovského společenství se ale ukáže být pro děj povídky zásadní.

Její vzhled není v povídce popsán, vypravěčka ale důkladně zaznamenává její jednání a dialogy s Kosmasem. Stará matka si netroufá syna vyrušovat v jeho práci, ani dávat mu rady a pokyny pro život. Jen zdráhavě nachází odvahu připomenout mu, že by si měl najít ženu. Přitom sama v pomocnici do domu doufá, uvědomuje si, že už stárne a na všechnu práci brzo nebude stačit. Ačkoli sama nemá mnoho kontaktů s okolím (každoročně koná pouze pouť do Vambeřic, jinak neschází ani do vsi), vydává se po pečlivých přípravách za Borinkou, vyhledá

ji, získá její souhlas a sama domluví s jejími rodiči sňatek. Při obřadu dokonce omlouvá a pak i zastupuje syna, který se z něj v první možné chvíli vytratí.

Jejímu chování dominuje pověrečný strach a úcta, charakterizuje ji ambivalence mezi respektem k zemřelému mužovi a synovi a k jejich „čárům“ a odporem k těmto praktikám, které vnímá jako protivící se její upřímné křesťanské víře. Dokonce hořce lituje, že po mužově smrti nespálila knihy, ze kterých mladý Kosmas čerpá svoji moudrost. Syna však skutečně miluje a je to právě ona, kdo jako první dokáže překonat vzdálenost mezi dvojím světem v povídce zobrazeným, mezi drsným prostředím hor a laskavým venkovským společenstvím.

4.3.4. Za starých časů

Héda

Héda (Hedvika), jediná dcera vesnického rychtáře, je ústřední postavou úvodní scény povídky. Pracuje při žních na panských polích, jednak proto, že si ji správce pro její obratnost sám vyžádal, jednak z vděčnosti, že žádný z jejích bratrů nebyl dosud odveden na vojnu.²¹ Ačkoli je Héda pracovitá a hbitá, ke žňovým pracím se nehodí:

„Vždycky jen odebírala, k sekání neměla žádných sil. [...] Nepodobala se vlastně ani dívce z vesnice, každý by byl hádal, kdo nevěděl, komu náleží, že to nějaká slečinka z města. Byla tak útlounká a štíhlounká, pravý div, že ji dosud ještě vítr nevzal a kamsi nezanesl jako nějaké pírkó. [...] byla při své drobnosti tak hezoučká, jako obrázek z vosku” (Světlá 1900: 148).

Skutečně také při práci omdlí a musí být odnesena domů. V dalším průběhu děje už si vypravěč (kromě zmínky o dívčiných modrých očích) všímá pouze jejího chování. Héda se nejprve odvážně pustí do sporu s tajně milovaným, ale nezávislým a hrdým Kleofášem, který vidí v jejím otci-rychtáři pouze panského pomocníka, protože ten z úřední povinnosti přechovává doma v „almárce“ pouta k potrestání vzpurných poddaných. Z bolesti zklamané lásky a ze vzdoru se potom zbrkle provdává za nemocného syna místního majitele pily. Péči o manžela postupně rozšiřuje na širší okolí, až se stává známou místní léčitelkou, oblíbenou i proto, že pomáhá zcela zdarma. Své altruistické činnosti věnuje všechn čas, ale podmínky, za nichž byla provdána, si opomene zjistit. Po smrti manžela tak zůstane zcela bez prostředků, odkázána pouze na dobročinnost příbuzných. I nadále se ale jako mladá vdova stará jen o své nemocné, za nimiž nyní, zbavena povinnosti být nablízku nemocnému manželovi, může i docházet. A i nadále léčí zcela zdarma.

Teprve když je lékaři z okolí, jimž ubírá na výdělku, obviněna z pokoutního mastičkářství a v poutech z domácí „almárky“ odvedena k soudu na zámek, je donucena poněkud se vzdát svého idealismu. Proti nařčení, že v několika aspektech porušila zákon, se ale

²¹ V případě rychtářovy dcery se tak či onak jednalo o robotu nepovinnou, dobrovolně vykonávanou, o tzv. robotu „z lásky“ (k vrchnosti) – byť její vykonávání bývalo leckdy vynucováno nepřímým nátlakem (srov. Světlá 1900: 148); Válka, Josef: Hospodářská politika feudálního velkostatku na předbělohorské Moravě, SPN, Praha 1962, s. 108).

hájí jen obecnou prospěšností své činnosti, tedy neúčinně. Navíc tak ohrožuje i postavení svého otce, který by jako rychtář měl především dbát na uplatňování práva. Zachrání ji až odvážné Kleofášovo zastání, a především hrozba vzpoury srocujícího se lidu.

V trpké zkoušce se před očima vesnického kolektivu osvědčila, nezoufala si a pouta nesla hrdě – a i později se necítí být záležitostí nějak pošpiněna. Svůj ideální přístup k životu si zachovává. Stane se manželkou Kleofáše, a i nadále se věnuje své léčitelské praxi. Nyní už ale svému muži přiznává, že svět není uspořádán spravedlivě a že i nejlepší vůle a nejpoctivější práce mohou být potrestány, pokud nevyhovují zájmům těch, kdo mají moc.

Kleofáš

Kleofáš pochází z rodu Chrášťalů, který se od nepaměti vesnickému společenství vymykal. Jeho příslušníky na jednu stranu charakterizovala poctivost a řádnost („do hospody žádný z nich nechodil“ /Světlá 1900: 155/), úcta k zákonům a pravidlům společnosti a důvěra v ostatní lidi („ve špatnost u jiných nevěřili“ /tamtéž/), pro kterou byli považováni za „přihlouplé“. Na druhé straně však nedůvěřovali panstvu, což dává Kleofáš najevo zejména v hádce s Hédou:

„Což jest při pánech právo? Při nich jiného není než moc, libovůle, násilí! [...] Ó, vyhynou páni, že po nich nezůstane žádné stopy budoucím, jako vyhynuli ti draci a obludy, kteří taktéž z božího dopuštění bytovali ve slujích našich skal a lidi rovněž nemilosrdně hubili. Nebudeme jich litovati [...]“ (Světlá 1900: 162).

Řídí se především slovy bible a ve svém domě udržují rovnost („nařízení matčino platilo v té rodině rovněž jako otcovo“ /Světlá 1900: 154/). Úcta k právu a zákonnosti tedy na jedné straně Chrášťaly vedla k tomu, že se jako jediný rod v kraji nezúčastnili josefínské rebelie proti panstvu, na druhé straně byli však považováni za vzpurníky a tajně obávání.

Kleofáš, „nejhodnější“ potomek rodu, je reprezentantem této podvojnosti. Vůči sousedům vystupuje pokorně a slušně, zato k panstvu a jeho služebníkům se chová přezíravě („neshrbil záda před Hýskem, jak měli jeho soudruzi v obyčeji [...] také se ho neptal, co poroučí“ /Světlá 1900: 151/). Vzdorný postoj se zdá dosvědčovat i jeho vzhled. Je nápadný neobvykle vysokou postavou i dalšími rysy:

„Čelo jeho bylo tak široké, že by se tomu nebyl zajisté nikdo podívil, kdyby mu bylo na mysl vstoupilo chtít jím prorazit zed'. A ty tvrdé, krátce střižené plavé vlasy, jež se nad

ním ježily jako to strniště, na němž stál, taktéž o tom svědčily, že mívá rád svou hlavu a toho, co si jednou do hlavy vezme, tak hned se nespouští.“ (Světlá 1900: 150–151)

Nevzdává se ani lásky k Hédě, i když se po jejich hádce a poté, co se dívka provdá za pilařova syna, zdá, že je pro něj navždy ztracena. Nepokouší se jí však ani nadbíhat. Objeví se znovu až po letech, v kritickém okamžiku, kdy je Hédá v poutech, jež předtím tolik kritizoval, odváděna k soudu. A když se mu Hédá dozná, že měl tehdy „pravdu do posledního slova“, postaví se pevně za ni. Prohlásí ji za svou nevěstu s tím, že chce za ni odsedět v žaláři trest (Světlá 1900: 187). Jeho odvaha a názorová pevnost zapůsobí i na správce, který dívku nakonec propustí bez trestu. Poté si ji Kleofáš skutečně „hrd a šťasten“ skutečně odvede do své chalupy a ožení se s ní.

Rychtář

Postavení venkovského rychtáře bylo v minulosti složité, a to nejen v dobách roboty. Jako představený vsi byl především prostředníkem mezi vrchností (šlechtickou nebo církevní) a obyvateli obce. Oběma stranami byl vážen, oběma tlumočil stížnosti a oběma se přirozeně snažil vycházet vstříc. Na druhou stranu mohl být i nenáviděn nebo sankcionován, když se k jedné ze stran příliš přimkl. Byly tedy předpokladem či výhodou této funkce i diplomatické schopnosti.

Z tohoto hlediska byl Hédin otec rychtářem schopným a váženým. Snažil se ulehčovat spíše sedlákům a chalupníkům, ale usiloval i o korektní vztahy se správcem panství a jeho pomocníky.²² Pouta, která přechovával ve své „almárce“, sám nikdy nepoužil, měl je zde pouze z úřední povinnosti a snad i jako jakousi insignii, formální znak svého úřadu.

Svou jedinou dceru upřímně miloval. Bez zaváhání ji přijal jako chudou vdovu zpět domů (a ještě se jí snažil ulehčit úsměvem) a nechtěl od ní ani, aby se mu odvděčila prací v domácnosti. Ponechal jí volnost i prostředky pro její léčitelskou praxi a potíže, které mu tím vznikly, před ní do poslední chvíle tajil. Marně dceru prosil, aby svou činnost alespoň na týden přerušila, pokoušel se jí pomoci k útěku, a když je v poutech odváděna do panského dvora,

²² „Neb při nich je moc, a kde je moc, toť stará věc, že je také právo, tož je nejlépe svého se vzdáti a jim podlézti [...]“ poučuje svou dceru (Světlá 1900: 181).

propadá (stejně jako celá vesnice) zoufalství („šediny z hlavy rval“).²³ Doma pak s bolestí čeká, jaký trest dcera dostane, ale o šťastném konci se dozví až od cizích lidí. Jestli byl zachován jeho rychtářský úřad, vypravěč nesděljuje.

²³ Obyvatelé vesnice vnímají cestu v poutech především jako dívčinu „hanbu“. S tím kontrastuje postoj samotné Hédy, která se nyní zcela staví za Kleofášovy názory a říká: „Takovou hanbu bych za svou největší čest považovala“ (Světlá 1900: 183). Stejně necitelně jako vůči sobě vystupuje Hěda i vůči své rodině, a především vůči otci, kterému způsobila nemalé potíže.

4.3.5. Větrně

Dorka

Dorka, přezdívaná Větrně (podle divokého chování),²⁴ je mladá a rozpustilá dívka, dcera hajného, která dochází na statek k Vrbům, aby poslouchala čarovná a děsivá vyprávění staré babičky. Vyrůstala v hájovně pouze s otcem, který si jí však příliš nevšímal. O samotě si osvojila sebevědomou svéhlavost a přesvědčení, že se nemusí ve svých názorech nikomu podřizovat.²⁵

Dorčina spontánní divokost a nespoutanost, její „ztřeštěnost“, chování občas nepřiměřené situaci a neochota podřídit se konvencím vzbuzují pozornost i ve vsi, která ji za tyto projevy odsuzuje. Vypravěč naznačuje, že příčinou dívčina neobvyklého chování je absence mateřské výchovy („Jak neměla být Dorka ztřeštěná, když nikdy matky nepoznala?“ /Světlá 1901: 43/), ale hlouběji se touto otázkou nezabývá. Dívčina zbrkllost a bojovnost se nejvýrazněji projeví v konfliktu se Zikmundem. V nejednoznačném sporu, zda je možné zastat se pašeráka, který přece přestoupil zákon, se Dorka důrazně postaví na stranu chudého provinilce. Zikmunda, zkušeného vojáka, nejvíc zarazí, že se mu sebejistě protiví mladá, nezkušená dívka, a instinktivně pochopí, že by ji sotva kdy dokázal plně ovládnout. V dívčině prudkém výlevu však rezonuje také generacemi osvojená zkušenost chudých, kteří si v kritické situaci dokážou navzájem pomoci – v Zikmundově respektu k zákonu a vrchnosti se zase ozývají roky naučené vojenské subordinace.

Po Zikmundově odchodu se Dorčino chování nicméně mění, Jiljímu dokonce přiznává, že se pravidelně začala modlit k Panně Marii. Své morální přesvědčení si však zachovává. V této době zůstává doma a vychází pouze na zahrádku u stavení. Nechodí ani k Vrbům, sama v sobě hledá útěchu ze zklamání nadějí a způsob, jak dál žít. Jiljího, který se stává jejím jediným přítelem a důvěrníkem, prosí:

²⁴ „Tam sedávala nejraději Větrně, ač nenáležela k těm, kdo si rádi v tichosti posedí.

Říkali jí vlastně Dorka, ale poněvadž byla tak splašená jako ta větrně, která kolem stavení se prohání, střechy pozdvihuje, dochy odnáší, a kam se dostane, tam je jí hned plno, jako by ona byla v domě paní, přezdívali jí lidé po ní“ (Světlá 1901: 43).

²⁵ Např. ačkoli si babičky Vrbové velmi váží, její výzvy, aby návštěvu ukončila společnou modlitbou, odbývá zběžným a formálním pokřikem. (Světlá 1901: 44)

„Povíš-li jí [babičce], že jsi se mnou zde u plotu stál, řekni jí, že již nejsem, jaká jsem bývala, je mi nějak nekale. Jak ti to mám říci? Bývá mi zrovna... zrovna jako když se člověk z prázdna napije“ (Světlá 1901: 59).

Právě v Jiljím však nachází novou životní oporu a brzy se vrací i k někdejšímu sebevědomému jednání, pouze poněkud mírněnému prožitou trpkou zkušeností.

Nápadnou vlastností povídky je absence popisů, a to jak prostředí, ve kterém její protagonistka žije (Dorčina oblíbená zahrádka je charakterizována jen zcela konvenčními atributy – košatou jabloní a lavičkou, o jejím domově či o statku Vrbových se nedozvíme vůbec nic), tak vzhledu samotné protagonistky. Ta je charakterizována pouze z pohledu Zikmundova – „Vždyť má vlasy tak černé a husté jako můj vraník, když mu hřívu nejpěkněji rozčesám, a oči se jí třpytí jako jemu, zaslechne-li trubku vojenskou.“ (Světlá 1901: 47) – který však svědčí spíše o jeho „vojenském“ vidění světa než o dívce samotné.

Zikmund

Zikmund je starším synem statkáře Vrby a vnukem babičky Vrbové. Dozvídáme se o něm nejprve zprostředkovaně, z pohledu ostatních postav, které se těší jeho příjezdu. Před několika lety byl odveden k dragounům a nyní dostal nabídku na post „mušketýra“ na místním zámku.

„Jak stál! Jak chodil! Věru, voják je přec jen zcela něco jiného než ostatní lidé. Kabát měl na sobě tak bílý jako čerstvě napadlý sníh, ostruhy mu na opatkách při každém kroku tak zazvonily, že se po každé toho zalekla, šavle po boku se mu leskla jako paprsek sluneční a přilba na hlavě jako zlatá koruna. Čím byl vedle něho pan správce, první to osoba na celém panství?“ (Světlá 1901: 47).

Takto je čtenáři představen z pohledu mladé venkovanky Dorky, dívky, která nikdy předtím vojáka neviděla a je jím ohromena. Imponující vojenská ráznost se v jeho postavě pojí s řádností, péčí o na venkově nevidanou ústroj svědčí nejen o touze po pořádku, ale snad i o vychloubacím sebevědomí. To dotvrzují hned jeho první kroky ve stavení: nejde slušně pozdravit babičku, ke svému mladšímu bratrovi se staví nevšímavě. Dorku obdivuje pro její krásu, její nespoutanost mu snad i imponuje, ale respektovat ji jako svébytnou osobnost není schopen. Vystupuje vůči ní protektorsky a neočekává nesouhlas; to však hrdou dívku tím spíše podnítí ke vzdoru.

Právo a pořádek klade Zikmund na první místo, úctu k domácím tradicím ale nezachovává. Do povídky vstupuje jako postava, která má nad ostatními svým postavením navrch, čehož plně využívá. Poté, co je odmítnut dívkou, kterou si vyhlédl, hned odjíždí. Není zvyklý, aby mu někdo vzdoroval, očekává, že všichni budou poslouchat a plnit jeho přání. Jeho rychlá rezignace na vlastní představy o novém uspořádání života a útěk do starého pohodlného vojenského světa však svědčí spíše o skrývané slabosti charakteru.

Jiljí

Jiljí je mladší syn statkáře Vrby. Rád hraje pro své potěšení na cimbál, nenechá se však přesvědčit, aby hrál v hospodě za výdělek. V první části povídky je zmíněn pouze takto, jako postava vedlejší a tichý pozorovatel událostí.

„Říkali mu Jiljí. Byl nějaký ‚necelý‘ a nejspíše proto nechtěvalo se mu do žádné práce. Hned za dětství naučil se hrát na cimbál, a jak! Když zahrál k tanci, každý musel do kola, zdravý, nemocný, nebylo mu pomoci, a když už byl dávno zakončil, ještě se všichni točili. Jiljí rád se zamýšlel, drže mezi rtoma lupen, na nějž znal tak krásně pískati, že se člověku napoprvé zdálo, jako by se jemně jemňounce flétna z dálky ozývala. V takových chvílích s ním nebylo ni hnutí ni pořízení. Zůstal na falousku, jako když ho tam přibije, a často tam prostál i oběd” (Světlá 1901: 42).

Po odchodu Zikmunda, se kterým si Jiljí nerozumí, se jeho postava posouvá do středu dění. Jiljí totiž začne aktivně vyhledávat osamělou Dorku, jako první si všímá jejího smutku a snaží se jí pomoci. Celou bytostí touží po někdejší harmonii, a když dívka přestane k Vrbům docházet, usiluje přimlouvami o navázání rozbitých vztahů mezi Dorkou a babičkou. Nakonec si dodá odvahy a vyjeví své city i dívce.

Tichý, málomluvný a skromný Jiljí je vlastně protikladem Zikmunda, byť v jeho vzhledu začíná Dorka poté, co se do něj zamiluje, vidět i podobnost staršímu bratrovi: „Viděla jej docela jinýma očima. Byl mohutnější, silnější, ba Zikovi skoro podobný” (Světlá 1901: 58).

Zcela odlišně než Zikmund se mladší z bratrů chová i k Dorce. Respektuje její názory, dokonce je bez zamyšlení přijímá. Vůči obdivované dívce vystupuje s nápadnou podřídivostí: „Ty pláčeš, Větrně?“ tázal se jí Jiljí a bylo znáti, že i jemu je do pláče. „Vida, nikdy bych si nebyl myslil, že tě kdy uvidím plakati. Připadala jsi mi k tomu vždy tuze hrdinskou.“ (Světlá

1901: 60) Jistota vztahu však i v něm probouzí sebedůvěru a vůli postarat se o štěstí své i dívčino, jak dosvědčují poslední věty povídky, v nich rázně odmítá babiččiny obavy.

Babička

Babička je typickou venkovskou vypravěčkou dávných historií, místně oblíbenou i proto, že její příběhy nejsou primárně moralistní. Díky svému stáří pamatuje např. změny v módě (první damaškové šněrovačky, čepce s holubičkou), ale především okouzluje fantastickými až hrůzostrašnými příhodami (setkala se prý s polednicí, viděla hastrmany, rarášky, lesní pannu, bezhlavého koně, ohnivě metly na nebi, černě oděnou ženu s krvavým šátkem, která věštila válku, atd.).

V dalších částech je u ní kladen důraz na její lásku k vlastní rodině. Z radostného očekávání návštěvy vnuka Zikmunda, který je v Praze vojákem, lze vyčíst, že k němu má vřelý vztah. Kromě vyprávění příběhu se aktivně pokouší o výchovu Dorky, která je jejími historkami fascinována. Snaží se jí vštípit i zbožnost, na které si sama zakládá. Když po večerech vyprávěla příběhy, chtěla se po nich s Dorkou pomodlit, aby odvrátila zlo. Dorčino odmítání modliteb stejně jako Zikmundovo přezírání „obyčejných“ lidí však oběma promíjí. I ona, snad pro své bezbranné stáří, usiluje především o harmonii. Jako jediná vyslovuje obavy z budoucnosti, snaží se vztahy sama podněcovat a upevňovat a v příběhu tak funguje především jako spojovací element zobrazovaného fikčního světa.

4.3.6. Blázínek

Rezka

Rezka je sedmnáctiletá, naivní a veselá dívka, která má ze všeho upřímnou radost, což dokládá i její časté vyjádření: „[...] to je radost, to je radost!“ (Světlá 1901: 9).²⁶ Její dětinská upřímnost je ale okolím zesměšňována a podomním prodavačem, který na začátku povídky přichází do vesnice, zneužita k vlastnímu pobavení. Po jeho odchodu Rezka pochopí, že byla vesnici pro smích, a začíná se proměňovat.

Rezka je sirotek, žije osaměle u své babičky v chaloupce poblíž statku svého kmotra Tvrzníka. Chaloupka je malá, neopravovaná a chudě vybavená, babička s Rezkou ale dbají na čistotu a pořádek. Sama babička si jejich chudobu chválí, staví ji nad bohatství jiných a ve svém i v Rezčině životě klade důraz především na poctivost a zbožnost. Rezka si na chudobu nikdy nestěžuje, na konci povídky má spíše radost, že ani její ženich nic nevlastní a že jsou si v tomto ohledu rovni.

Radost z čehokoli je Rezčinou nejnápadnější vlastností. V perspektivě ostatních obyvatel vsi však Rezkou její optimistická prostota spíše diskvalifikuje (někdy ji nazývají Blázínkem). Ve vztahu k podomnímu prodavači se potom projevuje jako naivní okouzlení. Rezka miluje neobvyklé a krásné předměty, nejprve je tedy přitahována obchodníkovým zbožím. Mladíka si povšimne, až když ten na sebe dotčeně sám upozorní. Pro svou nevšimavost k cizímu muži se pak cítí provinile, čehož obchodník obratně využije k flirtování. Jeho žertovné výčitky i nabídky přijímá Rezka s plnou vážností, dokonce by byla ochotná s ním odejít z domu.

Teprve po náhlém odjezdu prodavače si zdráhavě přiznává, že byla oklamána, a postupně mění svůj vztah k okolí. Uvědomuje si, že ostatní s ní nemusejí mít vždy dobré úmysly:

„Ted' teprve ten nebohý Blázínek nahlédl, že jsou na světě přec jen tuze zlí lidé, čemu dosud věřiti vždy tak rozhodně se bránil. Smáli se jí, přáli jí její hanbu, její žal, a ona přec byla s každým tak upřímně cítila a vždy nejlepšího mu přála. Ba cítila i s tím broučkem, jenž na metlici se houpal, a měla se na pozoru, aby neopatrným krokem ho

²⁶ Anebo: „Je to radost, je to radost“ (Světlá 1901: 7).

nesetřásla, cítila i s tím červíčkem a vyhnula se mu, když jí cestu křížil, aby mu neublížila. A jí ubližoval teď každý a s ní necítila jediná duše... krom babičky” (Světlá 1901: 21).

Tato proměna ji pak vede i k nedůvěřivosti vůči Jakubovi, který se jí snaží pomoci – Rezka se však jeho dobrotě se bojí věřit. S proměnami svého pohledu na svět se Rezka mění i vzhledově. Na začátku povídky je popisována jako „boubelatá”, po odchodu prodavače ale žalem ze svého ponížení hubne. Její zjev je v povídce zachycen v perspektivě Jakuba, který ji pozoruje v její zahrádce:

„Jak ta čiperná holka vypadala! Kam se byly poděly její růžové tváře, její ramena samý důlek, kam ty jasné její oči, plné dobromyslného čtveráctví! Ó, bylo na první pohled na ní znáti, že se jí veškerá radost ze srdce vystěhovala za někým, s nímž asi nikdy, nikdy již se nevrátí” (Světlá 1901: 28).

Jakub její stav přirovnává ke svému, když mu zemřela matka. Její proměnu zaznamenává i babička, Rezky se vyptává, ale situaci se nepokouší řešit.

Kromě těchto dvou postav částečnou dívčinu proměnu nikdo nevnímá. Vesnice ji nepostřehne ani po svatbě s Jakubem, pro ostatní zůstává Blázínkem, který ničemu nerozumí. Konečný soud o Rezce tak zůstává na vypravěči:

„Přibýlo jí přec jen tou krutou skutečností trošku rozumu. Mívala sice ze světa a všeho, co na něm kvetlo, rostlo, se usmívalo a k životu mělo, svou dřívější zálibu, ale již si přec nebrala každého na potkání do lásky, jinak však zůstala tím Blázínkem jako vždy” (Světlá 1901: 37).

Rezce se tedy vrátil optimistický a okouzlený pohled na svět, jímž své nejbližší dokázala těšit a dodávat i jim radosti ze života. Vůči vzdálenějším lidem se však stala opatrnější.

Jakub

Jakub je na počátku povídky pouze zmíněn, do děje vstupuje výrazně teprve ve druhé části. Je synem nejbohatšího sedláka ve vsi Tvrzníka, Rezčina kmotra (už tato okolnost dodává jeho vztahu k Rezce vědomí určité převahy a zároveň odpovědnosti za dívčin osud). Matka mu zemřela již před lety. Je tedy (a snad i díky tomu cítí s dívkou spřízněnost) polovičním sirotkem.

Zpočátku je charakterizován jako mírný člověk, ale pochází z rodu přísného a výbušného a jeho okolí očekává, že tato povaha se u něj také jednou projeví. Dochází k tomu ve chvíli, kdy posměváčci házejí na Rezčinu chaloupku kameny. Jakuba se to dotkne spíše jako případ zbytečného ničení majetku než ze starosti o Rezku.

„Jakub byl veliký silák a teď ve své spravedlivé zlosti se téměř neznal. Vyřítíl se na chlapce, byli tři kolem chaloupky rozestaveni, již se v házení kamení do ní střídali. Napadl jako blesk jednoho za druhým, a než se každý vzpamatoval, co se s ním děje, již mu byl pohladil hřbet dle zásluhy, čemuž nasvědčoval nejlépe jejich křik. – Pruty byly chrust, když je zahodil, a se spokojeným pohledem na chaloupku se ubíral volně domů” (Světla 1901: 24).

Podruhé se jeho prehlivost projeví v rozhovoru s otcem, kterému přednese žádost o předání statku, protože se chce oženit s Rezkou. Otec se předčasnému předání majetku přirozeně brání a ani jeden z nich se nepokouší hledat kompromis. Nakonec Jakub statek vzdorně opouští, přestože se tím odsoudí ke ztrátě dědictví. Zklamany otec potom statek během několika let prohýří.

Impulzem povahové proměny ještě nedospělého hochy se tedy stal právě vztah k Rezce, potřeba ji ochraňovat a bránit. Jedná snad nerozvážně, ale projevuje při tom odvalu, průbojnost a důslednost, které svědčí o rychlém vyspívání v dospělého muže. Na své okolí hledí na rozdíl od Rezky střízlivě, umí odhadnout motivace lidí a špatnost neprožívá osobně.

Prodavač

Postava prodavače je pro děj povídky zásadní, vypravěč si jí podrobněji všimne teprve ve chvíli, kdy si ho povšimne Rezka:

„Teď teprve poznávala, že je to mladík jako kvítí, že má pod nosem knírky černé jako uhel, oči jako jiskry, že se ohýbá jako vrbový proutek, že mu není rovno nejen ve vesnici, ale že na kterékoli byla pouti, ještě mu podobného neviděla” (Světla 1901: 10).

Zmíněno není ani prodavačovo jméno. Podle svého tvrzení přichází do vsi z jarmarku, kde se mu kvůli dešti nepodařilo prodat jeho různorodé zboží především galanterii, bižuterii, šátky a zrcadla. Okrasnými drobnostmi láká především dívky z vesnice. Všechny, kromě Rezky se zajímají také o prodavače a z jeho jednání je patrné, že není zvyklý, aby si ho nějaká dívka

nevšímal a hleděla pouze na zboží. S dívkami flirtuje a chlubí se mládencům tím, že mu žádná neodolá. Jeho přístup k dívkám je ale vždy nezávazný a povrchní, chce se především bavit. Charakterizuje ho i sebevědomé světáctví, s nímž dává najevo svou zkušenost a nadřazenost nad prostými vesničany. Rezku vnímá spíše jako komickou bytost, mate ji frázemi o lásce, ale nepokouší se jí porozumět. Její neobvyklou vážnost a opravdovost vnímá (a dál traktuje) jenom jako směšnost.

Je postavou ve společnosti nezakotvenou. Jako do vsi přišel, stejně náhle i odchází, když už mu nekyne žádný zisk.

Babička a Tvrzník

Tyto postavy lze vnímat jako povahové antagonisty. Obě však svým chováním předurčují životy svých potomků.

Rezčina babička vystupuje v díle jako její opatrovnice. Vzhledem ke svému stáří velkou část práce v domě přenechává Rezce. Pokud se vypravěč zmiňuje o tom, co ona sama dělá, tak mluví pouze o výchově Rezky a o ulehání na lůžko po jídle a večer, kdy opakovaně zdůrazňuje babiččinu únavu. Upřímnou zbožnost, pracovitost a cit pro čistotu však Rezce vštípila právě babička. Do jisté míry i elementární povahové nastavení, protože i babička je popisována jako stále šťastná, a to i přes svou chudobu:

„Zle se po každé mračily ty hrdé selky, které se s chudičkou stařenou beztoho pro jiné na cestě do kostela nezastavovaly, než aby od ní zaslechly, kterak je vidí nad sebou tak tuze povzneseny, že si ani netroufá oči k nim pozdvihnout, dala-li se do velebení své chudoby a o jejich plných truhlách, plných stodolách, plných chlévech ani muk, jako by nebyla o nich věděla” (Světlá 1901: 13).

Svůj těžký život tedy i babička přijímá bez protestů, nezávidí druhým jejich bohatství, nepomlouvá je, naopak každému přeje. Nejvíce Rezce a Jakubovi, kterým ráda poskytne svou chaloupku, aby měli kde žít.

Tvrzník je na rozdíl od babičky na svůj majetek velmi pyšný a hledí si ho podržet bez ohledu na Jakubovy potřeby. Přestože si sám vzal za první ženu dívku bez majetku, synův sňatek s chudou sirotou vnímá jako ponížení celého rodu. Rodový vzestup je ústřední myšlenkou jeho života. Po Jakubově odchodu, kterým tato idea padá, se vrhá do bezhlavého

hýření. Pořídí si i novou ženu a statek během několika let zničí. Přitom neusiloval o osobní štěstí, tvrdý a bezohledný vůči okolnímu světu byl především proto, aby synovi zajistil budoucí bohatství a štěstí. Nedokázal se však smířit s myšlenkou, že Jakub vidí toto štěstí úplně někde jinde, než kde mu ho on budoval – ve vztahu s ženou, o kterou se může starat a která mu dokáže projasnit jejich domov radostnou upřímností.

4.3.7. Divousové

Matka

Roháčová (Rohačka) přišla do stavení „Divousů“ jako patnáctiletá dívka, když se provdala za svého bratrance, šedesátiletého vdovce, jen proto, aby statek zůstal rodině. Po manželově brzké smrti se ujme jeho správy a nového muže nehledá. Hospodářství řídí nenápadně, ale promyšleně, předvídavě a příčinlivě, takže rodinný majetek stále vzrůstá. Ke stejné pracovitosti a odpovědnosti ke statku vede i své dva syny. Všechno své úsilí však koncentruje na nejbližší rodinu (provádala se za bratrance, za kmotra pro syny zvolila svého bratra, nenechává je hrát si s cizími dětmi apod.), což je jí obyvateli obce vyčítáno, protože to neodpovídá zvyklostem venkovského života. Usiluje o úplnou soběstačnost, podle hesla „[...] jen ten svým pánem, kdo na jiné nespolehá, s nimi nic nemá a jich nepotřebuje“ (Světlá 1900: 196).

Osamělost rodiny umocňuje i skutečnost, že statek Roháčových leží až na konci vesnice a polnosti jsou vsazené do blízkého lesa. Nepotkávají se tedy s vesničany ani při práci, ani při zábavě. O kontakty s nimi ostatně nijak neusilují a ti, když vidí tento nezájem, se také časem přestanou o přátelské snahy snažit. Roháčovy však pro neobvyklý způsob života, a ještě více pro honbu za majetkem odsuzují a pomlouvají.²⁷ Rodině začnou říkat „Divousové“ a časem se její skutečné jméno z paměti vsi vytrácí.

Racionálně Rohačka promýšlí i budoucnost svých synů. O mladšího nemá obavy, ale pro staršího, poněkud podivínského Haštala vybere jako nevěstu jeho sestřenici Pavlu, dceru bratra, žijícího ve vzdálené vsi. Přichystala mu tedy stejný osud, který byl určen jí a kterého se chopila s nadšením. Chlapcův odpor vůči sňatku ji proto nanejdříve překvapí, poprvé se ve své rodině setkává s nesouhlasem. Zpočátku situaci podcení, ale když Haštal ve svém odporu setrvává, domýšlí se, že se zamiloval do jiné dívky. K neznámé narušitelce svých plánů²⁸ pojímá zášť, která Haštala děsí. Dívčino jméno proto raději neprozradí.

Rozzuřená matka („se zrakem sršícím, s ústy zamodralými, na celém těle křečovitě se třesouc“ /Světlá 1900: 214/) dokonce začne obcházet stavení s kosou, aby své soupeřce

²⁷ „[...] ne zcela jim křivdili, kdož o nich tvrdili, že se klanějí sice jedinému bohu, ale nikterakž tomu na nebesích, nýbrž mamonu [...], jemuž zaprodali své duše“ (Světlá 1901: 194).

²⁸ „Kdo to je, která tě omámila, že se rouháš vlastní matce, že se vzpouzíš vůči celé rodině?“ (Světlá 1900: 213).

zabránila k Haštalovi se přiblížit. Jeho city není schopna vnímat, domnívá se, že nátlakem a neústupností syna donutí, aby se jejím plánům podřídil.

Poté, co se Haštal zastřelí, ho nechá odvézt do márnice a jeho hrob nikdy nenavštěvuje. Symbolem její necitlivé praktičnosti se stává stará „rozsívka“,²⁹ na které Haštal zemřel a o kterou ji prosil jako o rubáš ke svému pohřbu. Matka ji však vypere a vybělí a dál ji používá při polních pracích.

Haštal

Od svého prvorozeného syna Haštala Rohačka očekává, že po ní převezme statek a že bude přistupovat k majetku rodiny stejně jako jeho předci, že nedopustí, aby hospodářství dostal někdo cizí. Haštal se však od mládí rodinnému typu a určení vymyká. Je mu lépe („volno a veselo“) mezi cizími dětmi než s věčně zachmuřenou matkou a bratrem. Touží po jejich společnosti, ale své přání si netroufá matce sdělit, aby ji nerozhněval. A stejný postoj si uchová až do dospělosti. Stále se ohlíží „tam, odkud se k němu ozýval smích a zpěv“ (Světlá 1900: 197), ale doma předstírá, že ho společnost jiných mladých lidí nezajímá.

Uloženou práci vykonává stejně usilovně jako jeho bratr, ale bez skutečné radosti, jen „jako stroj“ (Světlá 1900: 199). Časem propadá úplné nemluvnosti, plní své povinnosti, ale nepřichází s vlastními názory a statek nechává řídit matku a bratra. Zato dychtivě a citlivě, všemi smysly vnímá projevy přírody, déšť, světlo měsíce, vůni polí a lesů.³⁰ Žije vlastně ve dvojím světě, navenek plní matčinu vůli, svým vědomím a smysly ji však překračuje.

Protože mezi ostatní mladé ho matka nepouští, ví o obyvatelích vsi jen málo. Snad i z toho důvodu se ihned zamiluje do Vojtěšky Ostrých, když ji potká venku za bouřky. Nedbá na to, že Vojtěška pochází z chudé rodiny, že žije jen s babičkou, která obě živí výrobou syrečků. Dívce pomůže nalézt ztracenou kozu a prokazuje tak, že je schopen i nezištně pracovat pro cizího člověka, od čehož ho ovšem matka vždy odrazovala. S dívkou se poté schází, ale vzhledem ke své nezkušenosti, neobratnosti a nemluvnosti jí nedokáže své city sdělit. Když ho Vojtěška vybědne, aby ji doprovodil na posvícení, uteče a už se nevrátí.

²⁹ Plachetka, z níž se rozsévá zrní po poli.

³⁰ „Naslouchal nápěvům jarní pršky, vdýchal do sebe kořeněný vzduch, zahleděl se do paprsku měsíčního, a přitom se v něm pohnulo a probouzelo, co v něm ve dne mlčelo a spalo“ (Světlá 1900: 199).

Sám si svou lásku k Vojtěšce naplno uvědomí teprve ve chvíli, kdy ho chce matka oženit se sestřenicí Pavlou. Tomuto plánu oponuje se stejnou zarytostí, s jakou na něm matka trvá. Když ale pochopí, že matka by byla schopná Vojtěšce ublížit, nenachází už pro jejich vztah východisko. V rozhodném okamžiku, krátce před svatbou s Pavlou, vytkne matce její sobecké chování a na rozprostřené rozsívce³¹ se zastřelí.

Jeho chování je tedy (podobně jako chování ostatních členů jeho rodiny) až do krajnosti důsledné, vymyká se však tím, že vykročí z rámce rodiny a jejího materialistického utilitarismu a že svůj život obětuje lásce k „cizí“ dívce. Takovou oběť ovšem nedokážou jeho příbuzní pochopit a o zemřelého se dál nezajímají. Jako sebevrah je pohřben za hřbitovní zdí, kam za ním nikdo z rodiny nedochází. I svou smrtí se tedy vydělil z rodinného společenství. Zato k jeho hrobu přichází s květinami milovaná Vojtěška, která jako jediná jeho oběti porozuměla.

Tobiáš

Haštalův mladší bratr Tobiáš je povahou velmi podobný své matce, které je zároveň důsledně oddaný. Stejně jako ona touží především po prosperitě statku a matčiným nařízením se nijak nevzpírá. V povídce je spíš postavou vedlejší, v jeho charakteru se ale dobře ukazují důsledky matčiny výchovy, proto se v této části zmíníme i o něm.

Vyrůstá po boku svého bratra a při všech povinnostech s ním spolupracuje. V práci si spolu rozumí, ale výsledek jejich společné dřiny těší Tobiáše víc. Rád vidí, že se jejich hospodářství daří daleko lépe než ostatním, že vynikají v práci i v jejich výsledcích a že nikdy nemusí žádat druhé o pomoc. Sebevědomou pýchu nad vlastním dílem sdílí s matkou, jiným, méně úspěšným sedlákům se posmívají; to je však jediný smích, který na statku „Divousů“ zaznívá. Jeho oddanost rodině se projeví při setkání s Pavlou, sestřenicí, která má být zasnoubená s Haštalem. Tobiáše dívka zaujme a snaží se jí věnovat, rozumí si s ní.³² Přesto matce nedává nic najevo a poslušně ji přijímá jako budoucí švagrovou. Teprve po bratrově

³¹ Podle pověsti umírá sebevrah snadněji, pokud umírá na rozprostřené bílé látce. Václav Havel ve své studii připomněl, že na rozložené rozsívce se z nešťastné lásky zastřelil i Ignác Sluka, reálný předobraz postavy Haštala (Havel 1927: 63).

³² Stejný zájem budí i on v Pavle. Obě mladé ženské hrdinky v povídce jsou podobnými protipóly jako jejich mužští protagonisté: Vojtěška je snívá a skromná jako Haštal, Pavla činorodá a praktická jako Tobiáš.

sebevraždě dívce vyjeví své city a rychle a bez skrupulí se s bratrovou nevěstou ožení. Společně pak spravují rodinný statek ve stejném duchu, v jakém jej vedla jejich matka.

5. Závěr

Předmětem našeho zkoumání byly pozdní³³ ještědské povídky Karoliny Světlé, mezi nimiž jsme se soustředili na prózy menšího rozsahu, autorkou nebo jejími životopisci vesměs spojované do volného cyklu *Prostá mysl*. Již z tohoto vymezení vyplývají některé obecné charakteristiky. Budovaný fikční svět nemá komplexní povahu jako ve spisovatelčiných románech, jeho kontury jsou v nerozsáhlých povídkách přirozené spíš jen načrtnuty.

Např. prostor je konkretizován pouze výjimečně a vždy jde o místa, která jsou nějak významná pro příběh (místa milostných schůzek Dorky a Jiljího, Rezky a Jakuba, Haštala a Vojtěšky) nebo která umocňují charakteristiku hlavní postavy (Josefova zahrada plná lilií, Kosmasova zahrada s exotickými léčivkami atd.). Stejně jako v románech Světlé (zejm. *Kříž u potoka*, *Frantina*, *Nemodlenec*) se i v povídkách uplatňuje prostorová deskripce jako prvek charakteristiky postav: prostor „nahore“, svět hor a lesů je obýván protagonisty originálnějšími, ale často složitěji pochopitelnými, vymykajícími se normám společnosti; „dole“, v údolích a podél potoků žijí lidé laskavější, empatičtější a ochotnější podřídit se druhému (dvojice Kosmas a Borinka je nejnápadnějším příkladem této dichotomie). Samoty a okraje vsí také obecně obývají lidé drsnější a hrubší (např. rodina „Divousů“) než jsou ti, kteří žijí uprostřed vesnického společenství. Jako prostor v ještědských prózách Světlé zcela nový se zde ojediněle objevuje továrna – lze se domnívat, že pokus o její zobrazení je výrazem snahy o reflexi aktuálních společenských proměn.

Jednotlivé obce a přírodní lokality jsou popisovány natolik obecně, že je nelze spojit s nějakými reálnými předobrazy, a stejně všeobecné je i zasazení časové. Většina próz se odehrává prostě v nekonkretizované „přítomnosti“. Pouze povídka *Ze starých časů* již titulem odkazuje do minulosti, konkrétně do časů roboty, ale přesněji doba událostí zmíněna není. A Černá divizna je uvedena rozsáhlou úvahou vypravěčky, v níž konfrontuje život v Podještědí „za starodávna“ a „za našich časů“ (Světlá 1902: 97–100), přičemž s minulostí spojuje především řidší osídlení, nedostatek cest a obecně omezenou mezilidskou komunikaci. Právě z odloučenosti života potom podle ní vyrůstaly pověry, víra v kouzla a čáry, ale také

³³ Všechny pocházejí z posledního desetiletí autorčiny tvůrčí činnosti.

hloubavější a osobitější lidské charaktery. Děj Černé divizny lze jen zcela obecně situovat do 18. století.

Jinak v těchto povídkách vypravěč ustupuje ve srovnání se staršími ještědskými prózami Světlé do pozadí, nezaujímá roli svědka událostí, ani roli znalce prostředí,³⁴ jeho komentáře jsou sporadické a stručné a mají spíše vysvětlující ráz. Až na výjimky také nevstupuje do děje prostřednictvím vlastních hodnocení a nepokouší se čtenáře ovlivňovat ani moralizujícími apely; naopak, na řadě míst ponechává konečný soud o postavách a jejich osudech na čtenářích. V některých povídkách však umocňuje vyznění příběhu výraznou pointou (Černá divizna, Ze starých časů, Divousové, Blázínek).

Ani vesnická komunita nestojí v centru spisovatelčiny pozornosti. Ve většině povídek je sice přítomna jako kolektivní hlas, který formuluje a případně i koriguje sdílené představy, hodnocení a soudy o aktérech jednotlivých příběhů (např. v povídkách Větrně nebo Blázínek odsuzuje přepjatost mladých protagonistek, v povídkách Ze starých časů a Divousové dokonce předává mezi generacemi kolektivní názor o podivínství celých rodin), do děje však aktivně vstoupí pouze v povídce Ze starých časů, když pobouření vesničané doprovázejí zatčenou Hedu k soudu na zámek a svým halasením přimějí správce, aby dívku propustil bez trestu. Sociální strukturu tohoto společenství rovněž Světlá výrazněji netematizuje, obvykle však alespoň naznačí postavení protagonisty v její majetkové a názorové hierarchii („největší sedlák ve vsi“, „prostý chalupník“, „podruh“, „chudá sirota“ apod.), kolektivní soud o povaze a chování sousedů bývá někdy rozveden šíře.³⁵

V centru pozornosti tak stojí skutečně především protagonisté povídek a jejich osudy. Narozdíl od starších próz Světlé tu však nejde o zobrazení nějakého jejich myšlenkového obratu, citového zlomu nebo morálního prozření. Z hlediska narativní typologie lze většinu těchto hrdinů považovat spíše za postavy statické. Josefů Josef zůstává stejně naivní jako na začátku povídky, jeho žena stejně lakotná, Mařka (Kterak se dohodli) si uchovává zvláštní kombinaci nedůvěry k manželství a lásky k dětem, Kosmas (Černá divizna) je i nadále učeným podivínem (pouze se místo k nadzemským ideálům nyní obrací k pozemské dívce), jeho

³⁴ Srov. Koten 2022: 57–58, 77.

³⁵ Srov. např. Kterak se dohodli: „Ale třeba se někteří, při nichž samých nebylo s dostatek rozpovázání, svévolnosti její smáli, mezi lidmi rozšafnými měla přec jen velikou za to hanu, že dopouští, aby se člověk tak hodný jako Antonín její vinou vzdával své mladosti“ (Světlá 1900: 63).

Borinka si až do konce uchovává sílu obětovat se. Hédá (Ze starých časů) se dál s až fanatickým zanícením věnuje svému léčitelství, pouze se poučila, že pánům není radno věřit. Dorka (Větrně) je na konci povídky stále stejně zbrklá, její nápadník Zikmund se beze změny charakteru vrátil na své místo a ke svým zvykům u vojska. Ani Rezka (Blázínek) trpkou zkušeností nezmoudří, pouze se stane méně důvěřivou. Stará Rohačka (Divousové) reaguje na smrt syna se stejnou mrazivou necitelností a nevšímavostí, která ji charakterizovala po celý život. A tak jediný, kdo prošel skutečnou proměnou, je mladý Divous Haštal, jenž se navzdory své výchově zamiloval do chudé dívky, o svou lásku bojoval a když nenašel jiné východisko, spáchal sebevraždu.

Většinu těchto postav lze také charakterizovat jednou výraznou dominantní vlastností: Lenku (Josefů Josef) charakterizuje parádivost, Borinku (Černá divizna) krajní obětavost, Dorku (Větrně) ztřeštěnost, „Blázínka“ Rezku dětinská pošetilost, Starou Rohačku (Divousové) chlad a odmítavost. Přesto je nelze jednoznačně označit za postavy ploché. Každou z nich totiž definují i jiné vlastnosti, které jsou s tou dominantní leckdy v rozporu: Lenka je cílevědomá a lstivá, Borinka pracovitá a pečlivá, Dorka dokáže být vnímavá a zasněná, Rezka je radostná a optimistická, Rohačka přes svou tvrdost úspěšně vede statek a dokáže promyšleně a prakticky uvažovat o budoucnosti.

Motivace jejich zvláštního chování bývají alespoň naznačeny, přičemž vesměs spočívají v minulosti: Dorčina neschopnost podřídit se autoritám je jednoznačně spojována s tím, že vyrůstala bez vedení matky, jen v péči nevšímavého otce, Rohačkina necitelná pracovitost vyrůstá z jejího osudu dívky, na kterou už jako na šestnáctiletou dopadla tíha péče o nemocného muže a současně řízení velkého hospodářství. A např. Kosmas (Černá divizna), Kleofáš (Ze starých časů) nebo Tobiáš (Divousové) prostě jen pokračují v tradici názorů a chování svých předků.

Skutečnost, že většina protagonistů tíhne k typu postavy statické a spíše ploché, jejíž chování je nicméně alespoň základně motivováno,³⁶ lze vysvětlit již samotným rozměrem krátkých povídek. Domníváme se však, že ještě podstatnější tu byl autorčin záměr: mělo jít o povídky „povahopisné“, ne tedy primárně „vývojové“, o prózy, které chtěly především prezentovat konkrétní osobité lidské typy a charaktery ještědského venkova. Tomu ostatně Světlá podřídila i charakterizační postupy: Povahy protagonistů pojmenovává vypravěč

³⁶ Podle typologie Daniely Hodrové se tedy blíží spíše typu postavy-definice.

obvykle přímo, již při jejich úvodním představení, ale pouze střídmě, skrze jejich elementární vlastnosti. Samotný příběh potom slouží k rozvinutí těchto charakteristik, případně k jejich zpochybnění. Dominuje tu tak nepřímá charakteristika prostřednictvím jednání, někdy i promluv (ostatní typy nepřímé charakteristiky – vnější vzhled, jméno či sociální zařazení – jsou využity jen okrajově).

A jaké tedy vlastně postavy *Prosté mysli* úhrnem jsou? Domníváme se, že především pošetilé.

Mužští hrdinové se přitom se svou zvláštností nebo nedostatečností vyrovnávají snáze: přijímají prostě roli místních podivínů a dál setrvávají ve svých zvláštních světech, vzdáleni od reality života. Josefů Josef je mezi nimi nejnapadnější, protože nejen že žije jako lidový světec, ale daří se mu svou přirozenou dobrotu a laskavost šířit do okolí. A nakonec se mu podaří i dobře uspořádat rodinný život, když najde vhodný objekt své nezištnosti: ženu hamižnou a sobeckou, která bude jeho altruismu bez skrupulí využívat. Kosmas (Černá divizna) je učenec bez vzdělání, jenž své intelektuální schopnosti přeceňuje natolik, že pro ně obětuje svůj citový život a téměř zničí jedinou ženu, která se ho odhodlala milovat. Za pošetilce lze ale označit i další hrdiny, kteří se vesměs obětují pro problematické dívky: Kleofáše, jenž se nabízí do vězení namísto provinilé Hedy, Jakuba, který pro lásku k „Blázínkovi“ přichází o rodinný statek, a především Divouse Haštala, jenž se zastřelí z lásky k Vojtěšce, aniž by se jí předtím pokusil svůj cit alespoň naznačit. Až do posledního okamžiku přitom doufá v alespoň symbolickou milost od matky (věří, že mu do hrobu jako rubáš dá svou oblíbenou rozsívku), ačkoli zná její nesmiřitelnost.

Zatímco mužským protagonistům je pošetilsto tolerováno (nebo jí, jako v případě Jakuba i Kosmase, společnost využívá), pošetilé dívky jsou často stíhány posměchem a pomluvami: Mařka (Kterak se dohodli) pro své zvláštní, radikálně feministické názory (odmítá se vdát, protože v manželství je prý žena vždy jen „mužovým nášlapkem“ /Světlá 1900: 60/), Dorka (Větrně) pro svou nepřizpůsobivost, Rezka (Blázínek) pro svou dětinskost. Ale pošetile se chovají i důstojnější hrdinky: přepjatě milující Borinka (Černá divizna), Hěda (Ze starých časů), ve jménu ideálů odmítající respektovat reálné mocenské poměry, a konečně i Rohačka (Divousové), když nevěří, že by se její syn mohl sám zamilovat jako jiní lidé a obchází stavení s kosou, aby zahнала „svůdnici“, již si sama vymyslela.

Název cyklu *Prostá mysl* tedy odpovídá zobrazovaným charakterům. Hrdiny jeho povídek vesměs charakterizuje naivita, která jim zabraňuje porozumět některému aspektu reálného světa a činí z nich na jednu stranu osoby vynikající originalitou, na druhou však společenské outsidersy. Ani v jedné z povídek se nevyskytuje hrdinka, která by odpovídala ideálním typům spisovatelčiných vrcholných děl, především ještědských románů: typu žen mravně silných, jež s rozmyslem obětují svůj život pro vyšší cíle. Místo nich Světlá představila celou galerii postav sice rázovitých, především ale blouznivých či jinak nedostatečných.

Mocí, která všechny tyto pošetilce zachraňuje a vykupuje, je ale podobně jako v jejich starších prózách láska. Josefovi se láska k Lence stane hlavní náplní života, zachmuřeného Kosmase Borinčina láska „obráť“ ke světu, ostatní nacházejí v milujícím muži oporu a nový domov ve chvíli, kdy se dosavadní jistoty jejich života zhroutily – Héda u Kleofáše, Dorka u Jiljího, Rezka u Jakuba. Pouze Haštala láska k Vojtěšce zabíjí, protože nenávisť jeho matky se ukáže být silnější.

Již v úvodu práce jsme zmínili, že Světlá soustavně sledovala nově vznikající literaturu a o moderních myšlenkách a rodících se tendencích v ní byla dobře informována. Na její poslední povídky lze pohlížet i jako na pokus vyrovnat se s novými literárními trendy,³⁷ a to jak po stránce tematické (prostředí továrny v povídce Josefů Josef), tak v rámci uplatňovaných postupů (absence pro autorku dříve typických morálních soudů a odsudků, ponechání hodnocení postav na čtenářích). Protože však zůstala na půli cesty, byly tyto povídky přijímány spíše jako rozmnožení jejich starších námětů a lidských typů než jako projev snahy o jejich aktualizaci v proměněném světě. My jsme se je pokusili představit jako integrální, i když zapomínanou součást spisovatelčina díla a jako výrazný pokus ukázat jedinečnost lidových charakterů dříve, než ji setrou nivelizující normy moderního světa.

³⁷ Jen jako hypotézu uvádíme i další možný záměr: přiblížit se úspěšnému souboru drobných povídek o podobně originálních obyvatelích jiného uzavřeného světa, který jeho autor rovněž dobře poznal – Nerudovým *Povídkám malostranským*. Poslední povídku *Prosté myslí* však Světlá publikovala v roce Nerudova úmrtí a svou literární dráhu jí definitivně uzavřela.

LITERATURA

Prameny

- SVĚTLÁ, Karolina (1882): Divousové, in *Zora* I, č. 11, 1. června, s. 241–242;
č. 12, 15. června, s. 265–267; č. 13, 1. července, s. 289–291; č. 14, 15. července, s. 313–314 a
č. 15, 1. srpna, s. 337–338 (v prvním pokračování s pozměněným titulem *Divousi*).
- SVĚTLÁ, Karolina (1887): Josefů Josef, in *Osvěta* 17, č. 1, s. 1–14; č. 2, s. 110–121.
- SVĚTLÁ, Karolina (1887): Kterak se dohodli, in *Osvěta* 17., díl I., č. 3, s. 215–225.
- SVĚTLÁ, Karolina (1887): Černá divizna, in *Osvěta*. 17., díl I., č. 4, s. 289–303; č. 5, s. 408–427.
- SVĚTLÁ, Karolina (1888): Ze starých časů, in *Pečírkův národní kalendář na rok 1889*, roč. 32, ed. Bedřich Stýblo, (Praha), s. 33–52.
- SVĚTLÁ, Karolina (1888): Větrně, in *Literární prémie Umělecké besedy*, ed. Josef Holeček, (Praha: Umělecká beseda), s. 5–18.
- SVĚTLÁ, Karolina (1890): Blázínek, in *Kalendář paní a dívek českých na rok 1891*, roč. 4., ed. F. B. Batovec (Praha), s. 35–48.
- SVĚTLÁ, Karolina (1900): *Prostá mysl* I, *Řada obrázků z Poještědí* (Praha: Otto), Sebrané spisy Karoliny Světlé; sv. 11, 306 stran.
- SVĚTLÁ, Karolina (1901): *Prostá mysl* II. *Povídky vesnické* (Praha: Otto), Sebrané spisy Karoliny Světlé; sv. 15, 228 stran.
- SVĚTLÁ, Karolina (1902): *Romaneta z Ještěda* II. (Praha: Otto), Sebrané spisy Karoliny Světlé; sv. 20, 196 stran.
- SVĚTLÁ, Karolina (1951): *Můj Ještěd: Ještědské obrázky Karoliny Světlé: povídky, novely a romaneta*. (Praha: Melantrich), 708 stran.
- SVĚTLÁ, Karolina (1955): *Ještědské povídky*. (Praha: SNKLHU, 1955), Vybrané spisy Karoliny Světlé; sv. 1. 544 stran.
- SVĚTLÁ, Karolina (1955): *Ještědské romány* I. (Praha: SNKLHU, 1955), Vybrané spisy Karoliny Světlé; sv. 2. 504 stran.

SVĚTLÁ, Karolina (1955): *Ještědské romány II.* (Praha: SNKLHU, 1955), Vybrané spisy Karoliny Světlé; sv. 3. 344 stran.

SVĚTLÁ, Karolina (1957): *Povídky a romány z Ještěda.* (Praha: Naše vojsko), 612 stran.

SVĚTLÁ, Karolina (1959): *Z literárního soukromí.* Díl 1, *Vzpomínky, paměti, literární dokumenty.* (Praha: SNKLHU), 566 stran.

SVĚTLÁ, Karolina (1959): *Z literárního soukromí.* Díl 2, *Korespondence.* (Praha: SNKLHU, 1959), 566 stran.

SVĚTLÁ, Karolina (1963): *Hubička a jiné ještědské obrázky.* (Praha: Státní nakladatelství dětské knihy), 196 stran.

SVĚTLÁ, Karolina (1994): *Černá divizna.* 1. adaptované vydání (Brno: Blok), Česká próza; sv. 1. 78 stran.

Odborná literatura

An.: Karolina Světlá, Prostá mysl I. (1901), in *Národní listy* 41, č. 273, 4. 10., příloha Hlídka literární, č. 23, s. 1.

ČECH, Leander (1891): *Karolina Světlá: Kritická studie* (Brno: Papežská tiskárna benediktinů rajhradských), 220 stran.

ČECH, Leander (1907): *Karolina Světlá: Obraz literárně-historický* (Telč: Emil Šolc), 198 stran.

FOŘT, Bohumil (2008): *Literární postava: vývoj a aspekty naratologických zkoumání* (Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR), Theoretica & historica; sv. 2, 112 s.

HAVEL, Václav (1927): Dějová skutečnost Divousů K. Světlé, in *Od Ještědu k Troskám. Vlastivědný sborník českého severu 6* (Turnov a Český Dub: Učitelské jednoty, 1927), č. 3–5, s. 60–64.

CHARYPAR, Michal (2015): V zájmu širší i užší vlasti. Literární cenzura v éře měšťanského liberalismu a modernismu, in *V obecném zájmu I* (Praha: Academia), 848 stran.

JANÁČKOVÁ, Jaroslava (1985): Kříž s románem, in *Stoletou alejí: O české próze minulého věku* (Praha: Československý spisovatel), s. 114–125.

JEDLIČKOVÁ, Alice (2002): O konkurenci aktuálního a gnómičského časoprostoru Karolina Světlá: Námluvy, in *Česká literatura* 50, č. 5, s. 489–499.

KLEINSCHNITZOVÁ, Flora (1919): Náboženské postavy z lidu v díle Karoliny Světlé, in *Listy filologické* 46, č. 1, s. 29–45, č. 2, s. 91–106.

KOTEN, Jiří (2022): Autorita vypravěče a jeho role v utváření dobových žánrů, in Jedličková, Alice a kol.: *Narativní způsoby v české próze 19. století* (Praha: ÚČL AV ČR a Karolinum), 542 stran.

KUBÍČEK, Tomáš (2013): Postava, in Kubíček, Tomáš, Hrabal, Jiří a Bílek, Petr A.: *Naratologie: strukturální analýza vyprávění* (Praha: Dauphin), s. 57–77.

LIŠKOVÁ, Věra (1945): Ke kompozici a povaze díla Karoliny Světlé, in: *Posmrtný odlitek z prací* (Praha: Melantrich), s. 142–165.

NOVÁKOVÁ, Luisa (1994): Ediční poznámka, in SVĚTLÁ, Karolina: *Černá divizna*. 1. adaptované vyd. (Brno: Blok). Česká próza; sv. 1., s. 77.

NOVÁKOVÁ, Teréza (1890): *Karolina Světlá, její život a její spisy* (Praha: Spolek pro vydávání laciných knih českých), 160 stran.

OTRUBA, Mojmír (1993): Ve směru od reality do literatury. *Česká literatura* 41, č. 3, s. 244–272.

POHORSKÝ, Miloš (1961): Karolina Světlá, in kol.: *Dějiny české literatury III* (Praha: Nakladatelství ČSAV), s. 120–138.

ŘEPKOVÁ, Marie (1977): *Vypravěčské umění Karoliny Světlé: K proměnám tématu a tvaru její ještědské prózy* (Ústí nad Labem: Severočeské nakladatelství), 294 stran.

ŘÍHA, Ivo (2012): *Možnosti četby: Karolina Světlá v diskurzu literární kritiky druhé poloviny 19. století* (Červený Kostelec: Pavel Mervart), 240 stran.

ŠPIČÁK, Josef (1958): *Ještěd Karoliny Světlé: Karolina Světlá v dopisech o ještědských horách a jejich lidu* (Liberec: Krajské nakladatelství), 286 stran.

ŠPIČÁK, Josef, ed. (1969): *Polemika s dobou: Karolina Světlá ve vzpomínkách a korespondenci současníků*. (Praha: Odeon) sv. 48, 267 stran.

ŠPIČÁK, Josef (1980): *Karolina Světlá: Studie s ukázkami z díla* (Praha: Melantrich), 412 stran.

VÁLKA, Josef (1962): *Hospodářská politika feudálního velkostatku na předbělohorské Moravě* (Praha: Státní pedagogické nakladatelství), 264 stran.

VANĚK, Václav (2000): Potok – kříž – kniha: Poznámky k sémantické výstavbě románu Karoliny Světlé Kříž u potoka, in *Česká literatura* 48, č. 6, s. 624–630.